

“Ieder mens bereikt altijd de grens van zijn eigen macht”

Een vergelijkend onderzoek naar de val van de communistische regimes in Bulgarije en Roemenië in 1989.

M.G.T. Teunissen

3682102

MA Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Dr. L.C. Crump-Gabreëls

Dr. J. Pekelder

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Onderzoeksvraag	7
Historiografisch debat.....	9
Opbouw	12
Hoofdstuk 1 ‘Het Revolutiejaar 1989’	14
De isolatie van Roemenië	14
De Roemeense Revolutie	16
De paleisrevolutie in Bulgarije	18
Conclusie.....	19
Hoofdstuk 2 ‘De Hongaarse crisis’	21
Inleiding	21
Roemenië	23
Binnenlands beleid	23
De Partij	24
De internationale positie	27
Bulgarije	28
Binnenlands beleid	29
De partij	30
De internationale positie	31
Cases Hongaarse Opstand 1956	32
De Roemeense reactie.....	33
De Bulgaarse reactie	35
Uitkomst	36
Conclusie.....	37
Hoofdstuk 3 ‘De Praagse Lente’	39
Inleiding	39
Roemenië	41
Binnenlands beleid	41
Partij.....	42
De internationale positie	43
Bulgarije	44
Binnenlands beleid	45
Partij.....	46
De internationale positie	47
Casus: De Praagse Lente	48
De gevolgen van de Praagse Lente	52
Conclusie.....	55
Hoofdstuk 4 ‘Opmaat tot de laatste crisis’	57
Inleiding	57
Roemenië	58
Binnenlands beleid	58
De Partij	59
De internationale positie	61
Bulgarije	63

Binnenlands beleid	63
Partij.....	64
De internationale positie	65
Conclusie.....	67
Hoofdstuk 5 Conclusie.....	69
Historiografie en aanbevelingen.....	72
Literatuurlijst.....	75
Primaire bronnen.....	75
Secundaire bronnen.....	82

Inleiding

In het huidige Duitsland is er veel aandacht voor het fenomeen 'Ostalgie', waarbij men met weemoed terugdenkt naar de socialistische tijd in de Duitse Democratische Republiek (DDR) die in 1989 ten einde kwam. Niet alleen in Duitsland verlangt een deel van de inwoners terug naar het socialistische rijk. Ook in andere landen in Oost-Europa komt dit steeds vaker voor. Zo werd in 2014, ruim 25 jaar na de val van de Sovjet-Unie, voormalig leider Michail Gorbatsjov aangeklaagd door een groep ontevreden Russische parlementariërs. Zij claimden dat de afsplitsing van Oekraïne destijds illegaal was, aangezien 77 procent van de kiezers in 1991 via een referendum voor het behoud van de grenzen van de Sovjet-Unie hadden gestemd. De rechtszaak is een onderdeel van de tactiek van de Russische president Vladimir Poetin om de verloren gebieden terug te krijgen en de landgrenzen van het oude Sovjetrijk te herstellen.¹

Ook in andere Oost-Europese landen is er steeds meer sprake van een verlangen naar het verleden. In Roemenië heeft de Ostalgie niet zozeer te maken met verloren gebieden, maar trekt het voornamelijk Roemenen aan die teleurgesteld zijn in de uitkomsten van de revolutie van 1989. "Toen was er tenminste nog eten", stelt een bezoeker aan het graf van de socialistische dictator Nicolae Ceausescu. "Het was verkeerd wat we Nicolae hebben aangedaan".² Op 24 december 1989 werd Ceausescu, samen met zijn vrouw Elena, geëxecuteerd. Na weken van protesten kwam er zo een einde aan de Roemeense Revolutie, de meest bloederige revolutie van 1989.³ Het was een opvallende gebeurtenis, aangezien een maand daarvoor de communistische leider van Bulgarije zijn positie juist geruisloos had opgegeven. Amper 24 uur na de val van de Berlijnse Muur was de Bulgaarse leider Todor Zhivkov gedwongen geweest afstand te doen van zijn positie. De

---

¹ The Moscow Times 'Russisch parlement wil Gorbatsjov vervolgen voor het einde van de Sovjet-Unie' (10 april 2014) <http://www.360magazine.nl/politiek/3601/russisch-parlement-wil-gorbatsjov#.VRw8e8by104> (19 augustus 2015)

² Chris Stephen, 'Ceausescu, com back – you're almost forgiven' (19 december 1999) <http://www.theguardian.com/world/1999/dec/19/theobserver1> (8 augustus 2015)

³ Alan Elsner, 'Trail and Execution: The Dramatic deaths of Nicolae and Elena Ceausescu (28 juli 1015), http://www.huffingtonpost.com/alan-elsner/trial-and-execution-the-d_b_401497.html (25 mei 2011)

onvrede over zijn functioneren binnen de Bulgaarse communistische partij was zo groot geworden, dat zijn positie onhoudbaar was geworden. De Minister van Buitenlandse Zaken, Petar Mladenov, nam zijn positie over en startte in de periode daarna de gesprekken met de oppositie. In deze gesprekken maakte Bulgarije de eerste voorzichtige stappen naar een democratie.

De val van Ceausescu en Zhivkov waren onderdeel van het einde van de Koude Oorlog, een bipolair conflict dat de wereld meer dan 40 jaar in zijn greep had gehouden. Volgens historicus John Lewis Gaddis was het juist een periode van een lange vrede. Het was immers duidelijk dat de militaire kracht zich in de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie bevond en was er geen sprake van ingewikkelde alliantievorming, zoals tijdens de periode voor de Eerste Wereldoorlog.⁴ Bovendien waren er wederzijdse 'regels en afspraken' over hoe de twee grootmachten met elkaar om dienden te gaan om de vrede te bewaren, de zogenaamde *rules of the superpower game*.⁵ Door deze regels ontstond er een wederzijds respect voor elkaars 'invloedssferen' waardoor er geen actieve ondermijning van elkaars leiderschap was. Als beide supermachten zich aan deze regels hadden gehouden, had deze vrede nog decennialang kunnen voortbestaan volgens Gaddis.⁶ Op de vraag waarom dit niet gebeurde probeerde Gaddis in 2005, met zijn boek 'The Cold War. A New History', een antwoord te vinden. Zo was aan het einde van de jaren '80 het communisme verouderd geraakt ten opzichte van het democratische marktsysteem en waren het voornamelijk de inspanningen van de Amerikaanse president Ronald Reagan die ervoor zorgden dat de Sovjet-Unie aan het begin van de jaren '90 uit elkaar viel en daarmee de Koude Oorlog 'verloor' van de Verenigde Staten. De Sovjetleider Michail Gorbatsjov daarentegen had slechts een bijrol gespeeld.⁷ Kortom, de oorzaken van de val van de Sovjet-Unie en de andere socialistische regimes, waaronder die van Bulgarije en Roemenië, moeten gezocht worden in het Westerse blok en niet in het socialistische blok zelf volgens Gaddis.

---

⁴ John Lewis Gaddis, *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War* (New York 1987) 132.

⁵ Ibid, 138.

⁶ Ibid., 140.

⁷ John Lewis Gaddis, *The Cold War. A New History* (New York 2005) 193.

Als reactie op de theorie van Gaddis, schreef de Britse historicus Tony Judt in 2006 het essay 'A story still to be told' in de *New York Review of Books*. Hierin haalt Judt fel uit naar Gaddis. Zo besteedde Gaddis volgens Judt nauwelijks aandacht aan de Oost-Europese naties binnen het socialistische blok. Aan belangrijke gebeurtenissen als de Hongaarse Opstand zijn maar een paar regels gewijd. Bovendien heeft Judt grote kritiek op het brongebruik van Gaddis. Tot aan de val van de Sovjet-Unie hebben Westerse historici enkel gebruik kunnen maken van openbare bronnen zoals speeches of krantenartikelen. Na de val van de Sovjet-unie zijn er echter steeds meer Oost-Europese archieven geopend, waardoor er steeds meer bekend is geworden over de gebeurtenissen binnen het Kremlin. Gaddis heeft hier echter nauwelijks gebruik van gemaakt. Judt beoordeelt 'The Cold War. A New History' als een geschiedenis geschreven vanuit Amerika, beleefd in Amerika en vertelt op een manier die slechts de Amerikaanse lezers zouden aanspreken.⁸

Tegenwoordig wordt er steeds vaker gestreefd naar een benadering van de Koude Oorlog zoals die van Judt, dus op basis van bronnen afkomstig zowel uit het Westen als het socialistische blok. Deze methode wordt ook wel de *New Cold War History* genoemd.⁹ In deze benadering wordt de rol van Amerika, en voornamelijk die van president Reagan, afgezwakt en de rol van de Sovjet-Unie en Gorbatsjov juist hoger gewaardeerd dan wanneer er enkel naar Westerse bronnen wordt gekeken. Het patroon om de Koude Oorlog enkel vanuit Amerikaans perspectief op basis van Engelstalige bronnen te bekijken wordt hiermee doorbroken. Daarnaast zijn de nieuwe vrijgekomen, voornamelijk Russischtalige, bronnen vertaald naar het Engels om ze voor een groter publiek toegankelijker te maken. Het grootste initiatief op dit gebied is op dit moment het *Cold War International History Project*, waar tijdens dit onderzoek veelvuldig gebruik van is gemaakt.

---

⁸ Tony Judt, 'A story still to be told' (Versie 23 maart 2006)
<http://www.nybooks.com/articles/archives/2006/mar/23/a-story-still-to-be-told/> (12 augustus 2015)

⁹ Laurien Crump, 'Nederland en het Warschau Pact', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers ed., *De Wereld Volgens Nederland. Nederlandse Buitenlandse Politiek in Historisch Perspectief* (Amsterdam 2015), 107-128, 125.

Onderzoeksvraag

Vanuit Westers perspectief is er een groot verschil over het imago van het communistische Bulgarije en het communistische Roemenië. Waar Roemenië vanaf midden jaren '60 steeds betere contacten onderhield met Westerse regimes, was de reputatie van Bulgarije een stuk minder betrouwbaar. Zo wordt er nog vaak een verband gelegd met Bulgarije en de mislukte aanslag op paus Johannes Paulus II op 13 mei 1981. Desondanks waren er wel degelijke grote overeenkomsten tussen beide landen. Zo volgden beide landen het communisme in zeer strikte lijn en kende beide landen een controle op stalinistische wijze over zijn bevolking. Wanneer het om het binnenlandse beleid ging, waren de verschillen tussen beide buurlanden een stuk kleiner dan gedacht. Het is daarom des te opvallender hoe groot de verschillen waren eind 1989. Hoe kan het dat Roemenië te maken kreeg met een gewelddadige revolutie, terwijl Bulgarije via een paleisrevolutie de communistische leider afzette?

Door de grote verschillen in de internationale arena, maar de grote overeenkomsten in het binnenland, maakt beide landen zeer geschikt voor een vergelijkingsstudie. Er kan hierdoor immers gekeken worden in hoeverre de internationale positie invloed had op de omwentelingen van 1989. Zoals eerder betoogd door Gaddis kwam de omwenteling van buitenaf, in zijn optiek vanuit de Verenigde Staten en was er nauwelijks een rol weggelegd voor de Sovjetleider Gorbatsjov. Maar is dit wel zo? Hoe groot was de invloed vanuit het buitenland op de gebeurtenissen van 1989 in de beide socialistische staten? En welke rol speelde Gorbatsjov hierin? Klopt het wel dat Gorbatsjov zo weinig invloed had, of had hij de touwtjes juist in handen? De verschillende relatie van de Sovjet-Unie met Bulgarije en Roemenië kan een uniek beeld scheppen over de omwentelingen in 1989, het gaat immers om een land waar de Sovjet-Unie nauwelijks nog contact mee had, Roemenië, in vergelijking met zijn trouwste bondgenoot, Bulgarije.

Om beide revoluties met elkaar te kunnen vergelijken wordt er gebruik gemaakt van de methode *Comperative Historical Research*, een mix van zowel historische als sociologische benadering van het onderwerp. De meest toonaangevende onderzoeker die deze methode hanteert is Theda Skocpol, die in haar boek *States and Social Revolutions* een vergelijking maakt tussen de Russische, Chinese en Franse revolutie. Skocpol ziet de methode als objectief, aangezien het voornamelijk kijkt naar de causale verbanden van de

verschillende gebeurtenissen, maar de individuele ongelijkheden weglaat.¹⁰ Dit doet Skocpol door verder te kijken dan de economische oorzaken, die vaak als directe reden van de revolutie wordt aangedragen. Zij beargumenteert dat revoluties juist om politieke redenen ontstaan. Ze legt de nadruk op de wil van de machthebbers van de staat, die volgens haar een eigen belang heeft bij de uitkomst van een bepaalde gebeurtenis. Dit belang bevindt zich in het internationale systeem, de politieke machthebbers zijn namelijk vooral geïnteresseerd in de internationale prestige, veiligheid en macht van de staat. Het belang bij een revolutie gaat verder dan een korte oproer door acute onvrede. Revoluties komen juist voort vanuit een structurele benadering. Het gaat hierbij zowel om een politieke revolutie als een sociale revolutie. Wanneer er enkel wordt gekeken naar de directe oorzaken van de revolutie, die voornamelijk economische motieven heeft, wordt er vergeten wat de structurele beweegredenen zijn. Skocpol beargumenteert dan ook om naar een langere periode te kijken, om zo de structuur te ontdekken.¹¹

Ook historicus Charles Tilly maakte gebruik van *Comperative Historical Research* in zijn benadering van revoluties. In het boek *European Revolutions, 1492-1992* ziet Tilly verbanden tussen Europese revoluties die plaatsvonden tussen 1500 en 1600 en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1989-1991. Net als Skocpol ziet Tilly revoluties niet zozeer als een individuele actie, maar een 'collectieve actie' ingegeven door een rationele actor. Deze actor is een groep die de macht over de staat zoeken, gesteund door een significant deel van de bevolking. Revolutie is dus geen kortstondige massa hysterie, maar een expressie van politiek door andere middelen.¹² Hoe verhouden deze theorieën zich tot Bulgarije en Roemenië?

Om de twee verschillende revoluties met elkaar te kunnen vergelijken, is het belangrijk om te kijken naar de structuur. Zoals immers is beargumenteerd, is er bij revoluties geen sprake van kortstondige oproer. Het gaat om een structureel probleem binnen de samenleving tussen verschillende groepen. Hierdoor is het belangrijk om niet

---

¹⁰ Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge 1979) 39.

¹¹ Ibid., 289.

¹² Charles Tilly, *European Revolutions: 1492-1992* (Oxford 1992), 256.

alleen te kijken naar de revoluties in 1989, maar ook naar andere crises binnen het socialistische blok en te zien hoe Bulgarije en Roemenië daarop reageerden.

Waarin verschilde de reactie van de Bulgaren met die van de Roemenen in de periode rondom de revolutie in 1989, de Hongaarse Opstand in 1956 en de Praagse Lente in 1968? Wat maakte de omstandigheden zo uniek, dat de protesten in 1989 daadwerkelijk voor een omwenteling zorgden en waren de Hongaarse Opstand en de Praagse Lente eerder een opmaat tot de gebeurtenissen in 1989? Is er als het ware sprake van een structurele reactie van beide landen?

Historiografisch debat

Binnen de historiografie zijn er verschillende debatten gaande over de redenen van de val van de regimes in Bulgarije en Roemenië. Volgens George Schöpflin en Vojtech Mastny moeten de gebeurtenissen in 1989 voornamelijk toegeschreven worden aan de interne situatie van deze naties. De Hongaarse academicus en politicus Schöpflin stelt dat de communistische regimes in Oost-Europa omvielen omdat ze nooit de legitimiteit bezaten als machthebbers. Hun politieke reserves waren opgebraakt, toen bleek dat ze zich niet meer konden baseren op de revoluties in de jaren '40. In Bulgarije betekende dit volgens Schöpflin dat steeds meer intellectuelen zich kritischer over hun leider uitlieten. Hierdoor ontstond er een 'anti-Zhivkov' factie binnen de Bulgaarse Communistische Partij. Nadat deze factie de steun kreeg van het Kremlin, kon de groep in actie komen en dwongen ze Zhivkov tot aftreden. In Roemenië was er voornamelijk sprake van een beïnvloeding vanuit het buitenland. Doordat de verschillende regimes in de buurlanden omvielen, ontketende dit ook de revolutie in Roemenië.¹³

Mastny, voormalig professor internationale betrekkingen aan onder meer de Universiteit van Boston, schrijft net als Schöpflin de val van de Oost-Europese regimes voornamelijk toe aan de interne situatie van deze naties. Maar Mastny ziet wel een grotere rol voor de bevolking, het waren immers de burger die tegen het regime in opstand kwamen. De gebeurtenissen in Oost-Europa moeten dan ook voornamelijk geplaatst

---

¹³ George Schöpflin, *The end of Communism in Eastern Europe*, *International Affairs* 66 (1990), 3-16, 6.

worden in een interne machtsstrijd, in plaats van een wereldwijde of Europese machtsstrijd. Het verschil tussen Roemenië en Bulgarije lag volgens Mastny aan de structuur van de samenleving. Doordat de Roemeense Communistische Partij enkel via een harde methode zijn macht uitoefende, was er geen plaats meer voor deze partij na de val van de communistische leiders. In Bulgarije was de coup echter een stuk 'schoner', waardoor de partij genoeg macht behield om een rol van betekenis in de democratie te blijven spelen. Bovendien laat de stabiliteit na de val van de twee regimes zien, dat er nauwelijks sprake was van externe invloeden.¹⁴

In tegenstelling tot Schöpflin en Mastny, dicht Vladislav Zubok, expert 'Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen' verbonden aan de 'Londen School of Economics', echter de Sovjet-Unie een veel grotere rol toe in de val van de communistische regimes in Oost-Europa. Dit heeft twee oorzaken. Gorbatsjov wilde meer toenadering tot het Westen om zo de noodlijdende economie van de Sovjet-Unie te moderniseren, waardoor er steeds minder aandacht kwam voor de staten in Oost-Europa. Ten tweede speelde Gorbatsjov's karakter volgens Zubok een grote rol, aangezien hij ervan overtuigd was dat de 'socialistische basis' in Oost-Europa behouden kon blijven, ondanks de waarschuwingen die hij kreeg.¹⁵ Gorbatsjov hoopte dat Oost-Europa een nieuwe weg in zou slaan, een 'derde weg', wat een mix zou zijn van het kapitalisme en oude stijl-communisme; socialisme met een menselijk gezicht.¹⁶ Net als Zubok, ziet ook Melvyn Paul Leffler, verbonden aan de Universiteit van Virginia, een grote rol voor Gorbatsjov in de val van de communistische regimes in Oost-Europa, maar om een andere reden. Het Kremlin kende geen angst meer voor het Westen, nadat Gorbatsjov toestemming gaf voor de unificatie van Duitsland. Hierdoor was een 'veiligheidsgordel', in de vorm van de communistische landen in Oost-Europa, niet meer nodig. Bovendien vond Gorbatsjov dat de communistische regimes in

---

¹⁴ Vojtech Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich) 350.

¹⁵ Zubok, 'New Evidence on the End of the Cold War', 11.

¹⁶ Ibid., 14.

Oost-Europa hun aantrekkingskracht hadden verloren. Gorbatsjov zag geen 'bedreigingen' meer, volgens Leffler, waardoor hij bereid was Oost-Europa op te geven.¹⁷

Jordan Baev, verbonden aan het 'Cold War History Project' en het Bulgaarse Ministerie van Buitenlandse Zaken, ziet zowel een rol voor Gorbatsjov als een rol voor de bevolking weggelegd als oorzaak van de Bulgaarse revolutie in 1989. De Sovjet-Unie speelde volgens hem voornamelijk een ondersteunende rol in de gebeurtenissen die al gaande waren. Er zijn drie politieke oorzaken aanwijsbaar in Bulgarije. Als eerste een etnische conflict in Oost-Bulgarije, waardoor er steeds meer kritiek kwam op Zhivkov. Daarnaast kwam er steeds meer kritiek op de manier waarop Zhivkov leiding gaf aan de partij, doordat hij interne opposenten steeds vaker van functie liet wisselen. Bovendien kwam er een 'anti-Zhivkov' factie binnen de communistische partij, die uiteindelijk met de steun vanuit het Kremlin, Zhivkov dwongen af te treden in november 1989.¹⁸

De Roemeense Mircea Munteanu, verbonden aan de George Washington Universiteit in Washington D.C., ziet net als Baev een rol voor zowel de bevolking als de Sovjet-Unie, maar wel in een geheel ander perspectief. Munteanu vindt het onbegrijpelijk dat Ceausescu niet leek te beseffen wat er zich in 1989 afspeelde in Europa. Ceausescu zag totaal geen bedreiging voor zijn eigen positie, aangezien hij voornamelijk gefocust was de enige socialistische dictator van Europa te worden. Hij hoopte zelfs op een militaire interventie van de Sovjet-Unie in verschillende staten in Oost-Europa om de omwentelingen een halt toe te roepen. Met andere woorden, de Sovjet-Unie speelde volgens Munteanu wel degelijk een rol, niet als initiator van de revolutie, maar als mogelijke oplossing voor de spanningen in het socialistische blok.¹⁹

Deze studies focussen allemaal op een deel van het geheel. Wat er voornamelijk binnen de historiografie mist, is een structurele benadering van de gebeurtenissen in 1989, op basis van *Comperative Historical Research*. Deze benadering kan zowel een antwoord

---

¹⁷ Marvin P. Leffler, 'The beginning and the End: Time, Context, and the Cold War' in: Olav Njolstad ed. *The Last Decade of the Cold War. From Conflict escalation to Conflict Transformation* (New York 2004) 25.

¹⁸ Jordan Baev, '1989: Bulgarian Transition to Pluralist Democracy', *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, 165-181, 166.

¹⁹ Mircea Munteanu, 'The last Days of a Dictator', *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, 217-229, 218.

geven op de vraag in welke mate de Sovjet-Unie en Gorbatsjov invloed hadden op de gebeurtenissen in 1989 of er sprake was van een structuur in hun reactie op oproer of dat de gebeurtenissen van 1989 op zichzelf stonden.

Opbouw

Om er achter te komen of er sprake is van een structuur, moeten de gebeurtenissen in 1989 in een langere periode worden gezien. Allereerst zal er in hoofdstuk 1 worden gekeken welke korte termijn oorzaken ertoe geleid hebben dat zowel Ceausescu als Zhivkov hun positie in 1989 moesten opgeven. In de hoofdstukken twee, drie en vier zal er gekeken worden naar achtereenvolgens de Hongaarse Opstand, de Praagse Lente en de periode voor 1989. Hierdoor zullen deze hoofdstukken fungeren als een 'sleutel' die de structurele oorzaken van 1989 laten zien.

Hoofdstuk twee, drie en vier zijn gesystematiseerd aan de hand van drie factoren. Dit zijn de factoren 'het binnenlands beleid', 'de communistische partij' en 'de internationale positie'. Deze factoren zijn van belang aangezien ze laten zien waar de machtspositie van het regime vandaar komt. Door deze systematisering kan er gekeken worden naar de veranderingen per crisis in drie verschillende schalen. De paragraaf 'de internationale positie' focust op de mondiale positie veranderingen van het land, denk hierbij aan hun relatie ten opzichte van de Sovjet-Unie en het Westen. De paragraaf communistische partij focust zich voornamelijk op de verhoudingen binnen de partijtop van de communistische partij. Hoe waren de machtsverhoudingen binnen de communistische partij? Was er sprake van een verschuiving? De derde factor, het binnenlands beleid, focust zich voornamelijk op de maatschappelijke veranderingen. Was er sprake van onrust door bijvoorbeeld crises binnen het socialistische blok of economische problemen? Hoe keken zij aan tegen de communistische machthebbers en in hoeverre speelde dit een rol? De verschuivingen binnen de factoren zijn interessant, omdat hierdoor gekeken kan worden welke factor de meeste invloed had op de communistische leiding. Zo kan er een antwoord worden gevonden op de vraag waarom Roemenië de Sovjet-Unie bijvoorbeeld steunde tijdens de Hongaarse Opstand, maar niet tijdens de Praagse Lente. Wat was hier de oorzaak van? Wilde de bevolking dit niet of was er meer tegenstand binnen de communistische partij? Hierdoor kan er gekeken worden welke

factor de meeste invloed had in Bulgarije en Roemenië, waardoor er uiteindelijk een antwoord kan worden gegeven op de vraag waarom de gebeurtenissen in 1989 zo drastisch anders verliepen.

Bovendien kunnen de nieuwe inzichten een opmaat zijn voor een vergelijkend onderzoek naar meerdere landen in Oost-Europa, gericht op hun evolutie van beginnend communistisch regime naar hun val aan het einde van de jaren '80. Hierdoor wordt er bovendien een nieuw licht gescheden op de dynamiek binnen het socialistische blok in navolging van de *New Cold War History*-methode. Essentieel hiervoor is het bronnengebruik. Door de openstelling van de archieven in Oost-Europa is er nieuw bronmateriaal vrijgekomen. Deze kunnen geheel nieuwe inzichten bieden. Wel moet men ervoor zorgen dat de essentiële documenten worden gescheiden van de triviale.

Hedendaagse Koude Oorlog historici moeten zich niet zozeer focussen op de handelingen van verschillende 'bomen' – hoe fascinerend die ook mogen zijn –, maar moeten proberen te kijken naar het 'bos' als een geheel.²⁰

Dit wil zeggen dat het gevaar bestaat dat door het scala aan bronnen de gebeurtenis wellicht beter wordt begrepen, maar dat dit ten koste gaat van het begrijpen van de Koude Oorlog en het functioneren van de Sovjet-Unie binnen het Oostblok als geheel. Door een langere periode te bestuderen, zal er meer focus komen te liggen op het grotere geheel. Hierdoor ontstaat er een meer waardevolle benadering van de omwentelingen in 1989 als geheel, dan wanneer men enkel de focus op de feitelijke gebeurtenissen in 1989 zou leggen. Deze feitelijk gebeurtenissen an sich missen het inzicht die een historische en comparatieve benadering wel geeft.²¹

---

²⁰ Michael Cox, 'The 1980s revisited or the Cold War as History – Again in: Olav Njolstad ed. *The Last Decade of the Cold War. From Conflict escalation to Conflict Transformation* (New York 2004) 17 (eigen vertaling).

²¹ ibidem

Hoofdstuk 1 'Het Revolutiejaar 1989'

De isolatie van Roemenië

Aan het einde van het revolutiejaar 1989 stond Ceausescu er internationaal alleen voor. De isolatiepolitiek van Roemenië had ervoor gezorgd dat de Roemeense leider niet op de hoogte was van wat er zich afspeelde in andere socialistische landen. Om hier verandering in te brengen, hield Ceausescu zich steeds meer bezig met de politieke situatie in Polen.²² De niet-communistische Poolse vakbeweging Solidariteit had terrein gewonnen door steeds meer Polen achter zich te scharen en wilde uiteindelijk toetreden tot de Poolse regering. Ceausescu wilde dit tegengaan door militair in te grijpen. Een zeer opvallend standpunt, niet alleen omdat Roemenië het enige land was met dergelijke opvattingen, maar het leek eveneens een grote verandering in hun buitenlandpolitiek. De jaren daarvoor was het land immers een groot voorvechter van soevereiniteit en non-interventie in de internationale politiek. Hoe is de verandering in de Roemeense houding te verklaren?

De situatie in Polen werd door Ceausescu beschreven als een tweede Praagse Lente. Solidariteit in een Poolse regering zou de 'de dood' zijn van het socialisme in Polen en een 'aanslag op het Warschau Pact'. Ook zou Solidariteit een 'gevaar voor het socialisme wereldwijd' zijn en een 'overwinning voor de imperialisten'. Precies dezelfde argumenten die de Sovjet-Unie in 1968 had gebruikt om militair in te grijpen in Tsjecho-Slowakije.²³ Maar de verhoudingen tussen de verschillende Warschau Pact-landen waren veranderd sinds die tijd. Er was geen sprake meer van een Brezjnev-doctrine in het Kremlin, een gegeven waar alle wereldleiders van op de hoogte waren. Hierdoor was het dan ook niet verrassend dat de Sovjet-Unie het Roemeense voorstel tot militair ingrijpen afwees.²⁴ Het ligt dan ook meer voor de hand dat Ceausescu niet daadwerkelijk militair wilde ingrijpen,

---

²² "Soviet Ambassador to Romania E. M. Tyazhel'nikov, Record of a Conversation with N. Ceaușescu and Message for Gorbachev," August 19, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii (RGANI), Fond 5, Opis' 102, Delo 80, Listy 107-110. Obtained and translated for CWIHP by Mark Kramer. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121614> (15 augustus 2015)

²³ ibidem

²⁴ "Resolution of the CPSU CC Politburo No. 132, 'Regarding the Appeal of Cde. Ceaușescu'," August 21, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, RGANI, F. 3, Op. 103, D. 180, L. 63, and RGANI, F. 3, Op. 103, D. 181, Ll. 140-141. Translated for CWIHP by Mark Kramer. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121621>

maar een ander doel nastreefde, namelijk aandacht te vragen voor de interne problemen binnen het socialistische blok van de Warschau Pact-landen. Die aandacht was er nauwelijks, gezien de geringe reacties toen niet-communist Tadeusz Mazowiecki tot Poolse minister-president werd verkozen.²⁵

De roep om een militaire interventie zou niet alleen de aandacht vestigen op het anticommunisme, maar zou eveneens voor een dialoog kunnen zorgen tussen de verschillende socialistische landen volgens Ceausescu. Het was de ultieme manier om meer informatie te verkrijgen over de landen rond Roemenië en, wellicht belangrijker, Roemenië uit de internationale isolatie te halen. Het plan mislukte echter doordat er amper gereageerd werd op de roep tot militaire interventie door de andere Warschau Pact-landen. De reacties die er wel kwamen, waren voornamelijk negatief. Solidariteit gebruikte de wens van Roemenië bijvoorbeeld als bewijs dat het communisme gevaarlijk was.²⁶ Bondgenoot Hongarije noemden de Roemenen zelfs hypocriet, aangezien Roemenië altijd voorstander was geweest van non-interventie.²⁷

Desalniettemin week Ceausescu niet van zijn tactiek af en leek in de tweede helft van 1989 geobsedeerd door een multilaterale aanpak van de problemen binnen het socialistische blok. Meerdere malen riep Ceausescu op tot een multilaterale bijeenkomst, maar ook hier zorgde zijn negatieve imago ervoor dat niemand instemde. Exemplarisch is

---

²⁵ "Report of the Embassy of Romania in Warsaw to the Ministry of Foreign Affairs, 0145 hr," August 22, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Document 72 in Dumitru Preda and Mihai Retegan, 1989 – Principiul Dominoului: Prabusirea Regimurilor Comuniste Europene, Bucharest, Editura Fundatiei Culturale Romane, 2000, pp. 164-167; AMAE, Varsovia/1989, vol. 3, f. 57-63. Translated for CWIHP by Larry Watts. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121612> (15 augustus 2015).

²⁶ "Report of the Embassy of Romania in Warsaw to the Ministry of Foreign Affairs, 0145 hr," August 22, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Document 72 in Dumitru Preda and Mihai Retegan, 1989 – Principiul Dominoului: Prabusirea Regimurilor Comuniste Europene, Bucharest, Editura Fundatiei Culturale Romane, 2000, pp. 164-167; AMAE, Varsovia/1989, vol. 3, f. 57-63. Translated for CWIHP by Larry Watts. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121612> (15 augustus 2015).

²⁷ "Information of the Romanian Embassy in Budapest to the Ministry of Foreign Affairs, 1415 hrs," August 24, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Document no. 74 in Dumitru Preda and Mihai Retegan, 1989 – Principiul Dominoului: Prabusirea Regimurilor Comuniste Europene, Bucharest, Editura Fundatiei Culturale Romane, 2000, pp. 170-171; AMAE, Budapesta/1989, vol. 5, f. 130-132. Translated for CWIHP by Larry Watts. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121613>

de ruzie tussen Ceausescu en Gorbatsjov tijdens een Warschau Pact-vergadering in juli 1989. Toen Ceausescu zijn onvrede uitte over het leiderschap van Gorbatsjov, liepen de gemoederen zo hoog op dat Rasia Gorbatsjov moest ingrijpen. "Michail, rustig, je weet wat voor een persoon hij is".²⁸

In december 1989 werd duidelijk waarom Ceausescu zo graag een multilaterale bijeenkomst wilde organiseren. In een persoonlijk gesprek met Gorbatsjov gaf Ceausescu aan dat hij niet zozeer bang was zijn eigen positie te verliezen, maar dat hij voornamelijk bezorgd was de enige socialistische leider in Oost-Europa te zijn. Hij hoopte dan ook dat Gorbatsjov dit kon voorkomen. De Sovjetleider was desondanks niet van plan de Roemeen te helpen. Het liefste wilde Gorbatsjov zo weinig mogelijk te maken hebben met Ceausescu. Eventuele ontmoetingen werden dan ook op de lange baan geschoven. Pas tijdens een ComeCon, het communistische samenwerkingsverband tussen de communistische Oost-Europese landen, Cuba en Mongolië, vergadering, op 9 januari 1990, wilde de Sovjetleider pas weer afspreken. "Bovendien", zei Gorbatsjov, "zal je wel overleven tot 9 januari".²⁹

De Roemeense Revolutie

Het verliep geheel anders. De protesten in Roemenië werden alsmaar heviger, met op 17 december 1989 de belangrijkste demonstratie in Timisoara, een havenstad in het westen van het land.³⁰ De meerderheid van de Roemenen wisten wat er gaande was in het land door de Sovjet-nieuwszender die in het kader van Perestrojka hier aandacht aan besteedde.³¹ De enige Roemeen die niet geheel door leek te hebben wat er gaande was, was

---

²⁸ Ceslav Ciobanu, 'Mikhail Gorbachev. The Decay of Socialism and the Renaissance of Eastern Europe' *International Forum for Democratic Studies* (Washington) 7.

²⁹ "Minutes of Conversation between Gorbachev and Romanian Leader Ceausescu," December 04, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, First published in Serban Sandulescu's, "December '89. The Coup D'Etat Confiscated the Romanian Revolution" (Bucharest: Omega Press Investment, 1996), pp. 283- 298. Translated in CWIHP Bulletin Nos. 12/13 by Mircea Munteanu, pp. 217-225. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116247> (14 augustus 2015) (eigen vertaling)

³⁰ Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 52.

³¹ "Telegram from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs," December 21, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Moscow/1989, vol. 10, pp. 297-298

de leider zelf. Ceausescu vond het daarom niet nodig om maatregelen te treffen om de protesten te doen stoppen. In 1989 was Ceausescu verblind door zijn eigen propaganda. Hij vond de protesten in het land niet zo alarmerend, dat de normale gang van zaken geen doorgang kon vinden. Dit betekende dat staatsbezoeken, zoals die naar Iran, niet werden afgezegd.

Wel probeerde Ceausescu zijn bevolking er intussen van te overtuigen dat de onrusten een 'samenzwering' van de Sovjet-Unie en de andere lidstaten van het Warschau Pact waren.³² Dit was de 'normale' manier van opereren voor de Roemeen. Zijn anti-Sovjet retoriek had namelijk in het verleden er vaak voor gezorgd dat hij steun kreeg voor zijn beleid. Daarnaast besloot Ceausescu een 'spektakel' te organiseren, om zo de protesten te overschaduwen. Leden van het Politburo waarschuwden Ceausescu voor zijn 'riskante' strategie, maar Ceausescu zelf geloofde heilig dat hij nog steeds de steun van de bevolking genoot.³³ Zijn strategie bleek pure zelfoverschatting. Op het moment dat Ceausescu zijn speech begon, werd hij overschreeuwd door de toeschouwers. Een unieke situatie, omdat normaal gesproken toeschouwers een strenge selectie ondergingen en speeches van Ceausescu strak werden georganiseerd. Ceausescu moest uiteindelijk door zijn beveiliging worden weggeleid van het balkon. De speech werd echter live op de Roemeense televisie uitgezonden, waardoor geheel Roemenië kon aanschouwen dat de macht van Ceausescu tanende was. Ceausescu wist uiteindelijk zijn speech te hervatten, maar pas nadat het gehele plein was schoongeveegd door de geheime dienst.³⁴

De volgende dag vonden er weer verschillende straatprotesten plaats in Boekarest, een patroon gelijk aan Timisoara. Waarschuwingsschoten werden gelost, maar dit weerhield de menigte er niet van om door te gaan.³⁵ Op 22 december werden er veertien tanks en meer dan duizend soldaten voor het hoofdkwartier van de Communistische Partij opgesteld.³⁶ Een aantal uur later waren deze echter verdwenen. Wie hier precies de opdracht voor had gegeven is onduidelijk. De bevolking zag dit echter als teken dat het

---

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111564> (14 augustus 2015)

³² Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 83.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid., 84.

³⁵ Ibid., 88.

³⁶ Ibid., 91.

leger hun kant had gekozen.³⁷ Ceausescu besloot desondanks voor de tweede dag op rij zijn bevolking toe te spreken. Voor een tweede dag op rij werd de leider echter overschreeuwd door zijn toehoorders, waarna de deur werd geforceerd en het gebouw werd bezet.³⁸ Nicolae en zijn vrouw wisten te ontkomen met een helikopter, maar werden niet veel later opgepakt in de plaats Targoviste. Twee dagen later werden Nicolae en zijn vrouw Elena ter dood veroordeeld door een geïmproviseerde rechtbank. De executie markeerde het einde van de Roemeense Revolutie en het begin van een onzekere toekomst.³⁹ Een gewelddadige overgang geïnitieerd door zowel vanuit de machthebbers als vanuit de bevolking zelf.

De paleisrevolutie in Bulgarije

“Heeft u de behoefte om te praten met de Bulgaarse bevolking en de wereld?” “Ja. Dat heb ik... Mijn huisarrest is een echte straf”.⁴⁰ Deze vraag werd gesteld aan Todor Zhivkov in 1997. Acht jaar lang zat de langstzittende socialistische leider van de twintigste eeuw onder huisarrest. Zhivkov legde hiervoor de schuld bij Gorbatsjov, aangezien de Sovjetleider Oost-Europa op een dienblad aan het Westen gaf. “Het interesseerde hem niets”.⁴¹ Daarnaast werd de partij van binnenuit overgenomen door mensen die gelieerd waren aan de KGB, de geheime dienst van de Sovjet-Unie, en Gorbatsjov zelf. Volgens Zhivkov was de anti-Zhivkov groep binnen de communistische partij verblind door de propaganda van het Kremlin.⁴²

Aan het begin van 1989 had Zhivkov zijn handen vol gehad aan de protesten van de Turks-Bulgaarse minderheid in zijn land. In een poging het probleem op te lossen, had Zhivkov op 20 mei 1989 besloten dat de groep het land mocht verlaten. Om over dit onderwerp te praten werd Zhivkov vervolgens door Gorbatsjov uitgenodigd op 23 juni 1989 in Moskou. De ontmoeting was voornamelijk tot stand gekomen door aandringen van

---

³⁷ Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, 93.

³⁸ Ibid., 94.

³⁹ Alan Elsner, ‘Trail and Execution: The Dramatic deaths of Nicolae and Elena Ceausescu (25 mei 2011), http://www.huffingtonpost.com/alan-elsner/trial-and-execution-the-d_b_401497.html (28 juli 2015)

⁴⁰ Patrick Brigham, ‘Tato – The Man and the Myth’ (september 1997) (15 augustus 2015) (eigen vertaling)

⁴¹ Ibid.

⁴² Patrick Brigham, ‘Tato – The Man and the Myth’ (september 1997) (15 augustus 2015)

de Bulgaarse leider, Gorbatsjov wilde zich liever richten op de interne problemen in zijn eigen land. Bovendien hadden beide leiders geen goede persoonlijke verstandhouding. Maar de ontmoeting was een laatste poging van Zhivkov om de steun van het Kremlin te behouden. Zhivkov prees het leiderschap van Gorbatsjov en zag het beleid van de Sovjetleider als een groot succes voor de Sovjet-Unie. Bovendien bleef Zhivkov telkens vragen of Gorbatsjov geen wrok tegen hem had. Deze houding van Zhivkov had alles te maken met de interne verhoudingen binnen de Bulgaarse Communistische Partij. Zhivkov had namelijk steeds meer kritiek op zijn manier van leiding geven gekregen. Onder leiding van de Minister van Buitenlandse Zaken, Petar Mladenov, was er zo een 'anti-Zhivkov' factie binnen de partij ontstaan. Zhivkov was bang dat deze groep uiteindelijk de steun van het Kremlin zou ontvangen, dat het einde voor hem als leider van Bulgarije zou betekenen. Hierdoor was zijn houding in het gesprek met Gorbatsjov dan ook totaal hypocriet en had enkel als doel zijn interne positie door directe steun van het Kremlin te versterken.

Zhivkov's positie bleek echter uitgespeeld. Op 10 november 1989 werd het Politburo van de Bulgaarse Communistische Partij bijeen geroepen. Enkele uren na de val van de Berlijnse Muur werd dan ook duidelijk dat ook de carrière van de Bulgaarse leider erop zat. De 'anti-Zhivkov'-coupe had zoveel steun gekregen binnen de Communistische Partij dat Zhivkov geen machtsbasis meer had om aan te blijven. Bovendien leek het erop dat ook het Kremlin achter de nieuwe leider Mladenov stond. Het was het begin van de Bulgaarse transitie van het communisme naar een democratie. De val van Zhivkov voltrok zich opvallend snel en ging niet gepaard met geweld. En ondanks de protesten van voornamelijk de Turkse minderheid, ontstonden er ook geen grote ongeregelheden binnen de samenleving. Het land dat de trouwste bondgenoot van de Sovjet-Unie was geweest in de Koude Oorlog, zou zich uiteindelijk opvallend snel en gemakkelijk aansluiten bij Westerse bondgenootschappen zoals de NAVO en de Europese Unie.

Conclusie

In 1989 was het voor Ceausescu van essentieel belang informatie te krijgen over de gebeurtenissen in andere Warschau Pact-landen. Dit werd bemoeilijkt door de geïsoleerde positie die Roemenië had ingenomen. De opmerkelijke houding ten opzichte van Polen

verslechterde de positie van Ceausescu des te meer en internationaal was de positie van de Roemeen uitgespeeld. Dit leek nochtans niet bij de leider door te dringen want Ceausescu leed stelselmatig aan zelfoverschatting als het ging om zijn interne positie. Dit verklaart waarom de Roemeen nauwelijks ingreep bij binnenlandse protesten en voornamelijk door wilde gaan met 'de normale gang van zaken'. Hierdoor werd er niet adequaat gereageerd op de protesten van de bevolking, waardoor het zelfvertrouwen bij de demonstranten groeiden. Steeds meer Roemenen kwamen zo op de hoogte van de tanende macht van hun leider, waardoor ze uiteindelijk op 22 december de overhand kregen en door middel van geweld Ceausescu afzette. Dat hierbij geweld gebruikt werd, was een logisch gevolg van de middelen die de bevolking tot haar beschikking had. De bevolking kon namelijk haar onvrede immers niet door verkiezingen of andere politieke middelen uitten, waardoor protesteren de enige mogelijkheid leek. Maar nadat bleek dat na enkele weken van protesteren Ceausescu de protesten niet als een afkeuring van zijn beleid zag, was enkel nog één laatste optie over namelijk een gewelddadige manier om de leider af te zetten.

De afzetting van Zhivkov verliep een stuk minder gewelddadig in 1989. Zhivkov was zich namelijk wel degelijke bewust van zijn dalende populariteit en de onrust in het land. Meerdere pogingen werden er zelfs ondernomen om de onrusten binnen Bulgarije te stoppen en de contacten met Gorbatsjov te verbeteren. De toenaderingspogingen hadden echter weinig resultaat, doordat de persoonlijke relatie tussen beide leiders zeer slecht was. Dat het aftreden van de Bulgaarse leider zo spoedig verliep, is een bewijs voor een nog steeds grote invloed van de Sovjet-Unie binnen Bulgarije. Gorbatsjov vond dat er een verandering moest komen en had niet het vertrouwen dat Zhivkov dit kon bewerkstelligen. Hierdoor verloor Zhivkov zijn steun en daardoor zijn interne machtsbasis. Hieruit valt te concluderen dat Bulgarije in 1989, in tegenstelling tot Roemenië, nog steeds een klassieke satellietstaat was van de Sovjet-Unie. Wie de steun genoot van het Kremlin, had de macht in Bulgarije. Dit verklaart waarom er geen geweld nodig was, aangezien de omwenteling in Bulgarije een politieke beslissing was en geen beslissing waar de Bulgaarse bevolking een rol bij speelde.

Hoofdstuk 2 'De Hongaarse crisis'

Inleiding

Terwijl het einde van het communisme in Bulgarije en Roemenië zo verschillend uitpakte, waren er in de jaren '40 nog voornamelijk gelijkenissen tussen beide landen. De overwinning van de Sovjet-Unie in de 'grote patriottische oorlog' betekende nieuwe internationale verhoudingen.⁴³ Aartsvijanden Japan en Duitsland waren weliswaar verslagen, maar een nieuwe vijand in de vorm van de Verenigde Staten stond alweer klaar. Om niet nogmaals overvallen te worden, het 'Barbarossa syndroom', was het zaak voor Stalin om in Oost-Europa een veiligheidsstrook van 'bevriende regeringen' te creëren.⁴⁴ Doordat tijdens de Conferentie van Potsdam in juli 1945 er besloten werd dat in, onder andere, Bulgarije en Roemenië verkiezingen zouden worden georganiseerd zonder toezicht vanuit het Westen, kon de Sovjet Unie inderdaad deze veiligheidsstrook van 'staten' creëren. Toen in 1947 ook nog duidelijk werd dat de Amerikanen via het Marshallplan hulp zouden bieden aan Europese staten, werden de communistische partijen in onder andere Bulgarije en Roemenië aangemoedigd om hun tegenstanders van het politieke toneel te elimineren en de macht te pakken.⁴⁵

In Roemenië probeerden de communisten meteen de macht te pakken en dwongen de koning Michael I tot aftreden. Maar de partij kampte met interne problemen, een machtsstrijd tussen de 'nationale communisten' en de 'Moskovieten'. Een strijd die uiteindelijk gewonnen zal worden door de 'lokale communist' Gheorghe Gheorghiu-Dej. Ook in Bulgarije konden de communisten zonder veel tegenstand de macht pakken, al was dit niet vanzelfsprekend. Tijdens de onderhandelingen tijdens de Parijse Vredesconferentie in 1947 was er de hoop dat Bulgarije als winnaar zal worden aangemerkt, als beloning voor de opofferingen die het land had gedaan voor de geallieerden. Desondanks was er vanuit het Westen voornamelijk desinteresse voor Bulgarije. Dit leidde er dan ook toe dat 'kleine

---

⁴³ Vladimir O. Pechatnov 'The Soviet Union and the world, 1944-1953', in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), *The Cold War Volume I. Origins*. (Cambridge 2010) 90-111. 90.

⁴⁴ Pechatnov, 'The Soviet Union and the world', 92.

⁴⁵ Ibid., 96.

Stalin' Vulko Chervenkov in 1952 met steun vanuit het Kremlin werd verkozen tot de eerste communistische leider van Bulgarije.

Ondanks dat beide landen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in verschillende kampen zaten, kregen ze allebei een communistisch regime. De nieuwe communistische machthebbers waren dan ook voornamelijk bezig deze nieuw verkregen macht intern te consolideren. Tegelijkertijd leunden de communistische partijen op de steun vanuit het Kremlin, hetgeen betekende dat de Bulgaarse en Roemeense leiders de lijn vanuit het Kremlin internationaal dan ook strikt volgden. Na de Hongaarse Opstand van 1956, waarbij een natie zich voor het eerst leek af te splitsen van het socialistische blok, leek er echter iets te veranderen met de strikte steun aan de Sovjet-Unie vanuit Roemenië. Wat en hoe is dat te verklaren? En waarom was dit in Bulgarije niet het geval?

Roemenië

Binnenlands beleid

De communistische partij in Roemenië had na de Tweede Wereldoorlog voornamelijk als doel gesteld om de steun te verkrijgen van de bevolking. Hierdoor zou er, hoopte zij, een soort 'volksfront' ontstaan. Er werden verder geen pogingen gedaan tot proletarische revoluties, omdat Stalin zo lang mogelijk wilde samenwerken met de westelijke geallieerden.⁴⁶ Traditionele nationale instellingen kwamen onder communistische bewind, om zo hun invloed te vergroten. Daarnaast schaalden de communisten hun vele maatregelen onder de noemer 'transitional justice', maar in feite maakten de communisten hiervan gebruik om hun tegenstanders te verwijderen uit de samenleving. De vrijgekomen posities werden ingenomen door werknemers die werden uitgekozen op basis van hun loyaliteit aan de communistische partij.⁴⁷ Opvallend was dat er nauwelijks vijandigheden waren vanuit de Roemeense samenleving op de communistische maatregelen, waardoor ze steeds vrijer te werk konden gaan.⁴⁸

Aan het einde van de jaren '40 werd het duidelijk dat er geen sprake was van een 'volksfront,' maar eerder van een vorming van een mini-Sovjetstaat in Roemenië. De samenleving stond praktisch onder controle van de Roemeense Communistische Partij.⁴⁹ Een belangrijk onderdeel hiervan was de vorming van een eigen veiligheidsdienst, *de Securitate*. Deze werd in 1948 officieel opgericht om de democratie van de Roemenen te beschermen, maar eigenlijk beschermde ze enkel de macht van de communisten. Roemenië werd een politiestaat, waarbij de hoogste plekken binnen de veiligheidsdienst agenten waren afkomstig uit de Sovjet-Unie, die enkel verantwoording aflegden aan het Sovjet Ministerie van Staatsveiligheid.⁵⁰ In hetzelfde jaar werden industrieën, banken, verzekeringen, mijnen en transportbedrijven genationaliseerd. Een jaar later werden landeigenaren gedwongen afstand te doen van hun private landbezittingen. Hier tegenover

---

⁴⁶ Liesbeth van de Grift, *Voorwaarts en vergeten. De overgang van fascisme naar communisme in Oost-Europa, 1944-1948* (Amsterdam 2010) 49.

⁴⁷ Ibid., 143.

⁴⁸ Ibid., 145.

⁴⁹ Ibid., 50.

⁵⁰ Deletant en Ionescu, *Romania and the Warsaw Pact*, 4.

stond geen compensatie en 17.000 families verloren hun bezettingen.⁵¹ De maatregelen tonen aan dat ze niet ten voordele waren van de Roemeense bevolking, maar enkel als doel hadden de macht van de communisten te vergroten. Hierdoor was de Sovjet-Unie 'verzekerd' van een 'vredelievende' staat aan hun landsgrenzen.

Er kwam een einde aan alle maatregelen nadat Stalin in 1953 overleed. Er ontstond een zekere ontspanning in het binnenlands beleid van Roemenië, aangezien er nauwelijks nog controversiële maatregelen werden doorgevoerd. Dit had er voornamelijk mee te maken dat de Roemeense machthebbers aanvoelden dat er veranderingen gaande waren binnen het internationale socialistische blok. Dit zorgde ervoor dat grote industrialisatieplannen werden stopgezet en de focus voornamelijk kwam te liggen op een verhoging van de levensstandaard van de Roemeense bevolking.⁵² Het leek erop dat de Roemeense machthebbers zich populairder probeerden te maken bij de eigen bevolking, waarschijnlijk doordat hun machtsbasis in het Kremlin werd verkleind. Desalniettemin moet dit eerder gezien worden als een accent verschuiving, aangezien de Roemeense communisten het beleid vanuit het Kremlin wel trouw bleven.

De Partij

Na de dood van de Amerikaanse president Dwight Eisenhower, die een goede persoonlijke relatie met Stalin had, verslechterde de internationale relatie tussen het Kremlin en het Westen. Als reactie op het Marshallplan, richtte Stalin het Communistische Informatiebureau op, het Cominform. Om de invloed van de Verenigde Staten in Oost-Europa zo klein mogelijk te houden, werden de communistische partijen in de Oost-Europese landen vanaf 1947 aangemoedigd om de leiding te pakken.⁵³ Voor de Roemeense Communistische Partij was dit een lastige taak, ze waren immers zeer impopulair.

---

⁵¹ Ibid., 3.

⁵² Vladimir Tismaneanu, Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers Party: From De-Sovietization to the Emergence of National Communism, Working Paper no. 37 *Woodrow Wilson International Center for Scholars* (2002), 9.

⁵³ J.W. Bezemer en Marc Jansen, *Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Poetin* (Amsterdam 2010) 239.

Desalniettemin lukte het de partij door middel van de militaire steun vanuit de Sovjet-Unie om aan de macht te treden.⁵⁴

Binnen de communistische partij woedde een machtsstrijd tussen de 'nationale' communist' Gheorghiu-Dej en de 'Moskoviëten' Ana Pauker en Vasile Luca. Cruciaal in de strijd om de macht was de steun van Stalin en dit betekende dat de leider dus een zekere populariteit moest hebben onder de Roemeense bevolking. Hierdoor ontstonden er campagnes om niet alleen de Roemeense bevolking voor het communisme, maar ook voor de individuele leiders te winnen. Een voorbeeld hiervan is de verzonden claim van Gheorghiu-Dej dat hij degene was die generaal Ion Antonescu uit Roemenië had verjaagd. Antonescu, bondgenoot van Nazi-Duitsland in de Tweede Wereldoorlog, stond voor veel mensen gelijk aan het fascisme in de samenleving.⁵⁵ Desondanks gaf Stalin vaak de voorkeur aan 'Moskoviëten', aangezien zij getraind en geïndoctrineerd waren in de Sovjet-Unie en leunden op de steun vanuit het Kremlin. In Roemenië koos Stalin echter voor de 'nationale communist' Gheorghiu-Dej, omdat zijn aanhangers niet-intellectuele orthodoxe arbeiders waren. Zij waren de 'echte' revolutionairen, vond Stalin, die niet doordrenkt waren met nationalisme of patriottisme. Met andere woorden: hun loyaliteit lag bij de leiding van het communisme, het Kremlin, en niet bij de nationale staat. Paukers aanhangers daarentegen waren vaak Joodse intellectuelen, een groep die een stuk kritischer tegenover Stalin en zijn beleid zou staan.⁵⁶

Kort nadat Gheorghiu-Dej de steun verkreeg van Stalin, probeerde hij zijn eigen positie te consolideren in de communistische partij en de Roemeense samenleving. Hij riep het plan 'Romanisering' in het leven, een plan dat werd gepresenteerd als de creatie van een communisme met nationale invloeden maar voornamelijk fungeerde als een manier om directe concurrentie uit te de weg te ruimen. Al snel werden Pauker en haar aanhangers dan ook verwijderd uit de partij en hun overheidsposities, een operatie die overigens werd aangemoedigd vanuit het Kremlin.⁵⁷

---

⁵⁴ Van de Grift, *Voorwaarts en vergeten*, 155.

⁵⁵ Dennis Deletant, 'New Light on Gheorgiue-Dej's struggle for dominance in the Romanian Communist Party 1944-49', *The Slavonic and East European Review* (oktober 1995) 659-690, 659/660.

⁵⁶ *Ibid.*, 481.

⁵⁷ *Ibid.*, 482.

De dood van Stalin in 1953 zorgde echter voor veranderingen, zeker toen duidelijk werd dat er een andere wind door het Kremlin ging waaien. Zo verkondigden de nieuwe machthebbers in Moskou dat er geen nadruk meer moest komen te liggen op de verheerlijking van het individu, maar op collectief leiderschap.⁵⁸ Dit betekende een directe ondermijning van het 'Romaniserings'-programma, waardoor Gheorghiu-Dej niet meer ongestraft concurrenten zomaar uit de partij kon verwijderen. Het was een begin van een ondermijning van zijn macht in Roemenië.

De druk op de positie van Gheorghiu-Dej werd nog verder opgevoerd na de 'geheime' speech van Chroesjtsjov in 1956. Hierin rekende de nieuwe Sovjetleider af met de cultus rondom Stalin en zijn terreur. Voor Gheorghiu-Dej kwam deze speech als een grote verrassing en het duurde dan ook een maand voordat hij tot een werkbare oplossing kon komen.⁵⁹ Door Stalins steun was het immers mogelijk voor Gheorghiu-Dej om de leider van Roemenië te worden, Stalin openbaar afvallen zou een directe ondermijning zijn van zijn eigen machtsbasis. In maart 1956 sprak Gheorghiu-Dej voor het eerst met zijn partijgenoten over destalinisatie. Hier uitte hij kritiek op Stalin en zijn cultus, maar noemde niet de speech van Chroesjtsjov. Gheorghiu-Dej probeerde degene te zijn die het beleid had bedacht en niet dat hij het beleid van het Kremlin volgde. Hierdoor kon hij de afwijzing van de persoonlijkheidscultus zo gebruiken dat hij Pauker en haar aanhangers hiervan de schuld kon geven en niet zichzelf. Alsof de verwijdering van Pauker in 1952 een destalinisatie *avant la lettre* was geweest.⁶⁰ Daarnaast zette Gheorghiu-Dej in op het collectieve leiderschap, waarbij de leiding van het land niet in handen lag van een individu maar gedeeld werd tussen meerdere personen. Hierdoor kon hij claimen dat er democratie was binnen de partij. Deze maatregelen waren nodig zodat Gheorghiu-Dej niet geassocieerd zou worden met Stalins manier van regeren. Hierdoor zou hij een aankomende destalinisatie kunnen overleven door de steun van het Kremlin te behouden. Om in het vervolg niet meer verrast te worden door het Kremlin, werden discussies

---

⁵⁸ Tismaneanu, Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers Party, 9.

⁵⁹ Ibid., 15.

⁶⁰ Ibid., 16.

rondom de koers van Chroesjtsjov en zijn destalinisatie enkel nog onder strikt toezicht van Gheorghiu-Dej gehouden.⁶¹

De nieuwe koers van het Kremlin was dus een ondermijning van de interne macht van Gheorghiu-Dej. Dit zorgde er dan ook voor dat Gheorghiu-Dej langzamerhand afstand begon te nemen van het Kremlin. Deed hij dit niet, dan zal de destalinisatie van Chroesjtsjov hem waarschijnlijk zijn positie hebben gekost.

De internationale positie

Ook in de bilaterale relatie kende Roemenië kort na de Tweede Wereldoorlog een goede relatie met de Sovjet-Unie. Officieel was er een vriendschapsverdrag met de Sovjet-Unie gesloten als verdediging tegen 'Duitsland of elke andere grootmacht die directe of indirecte banden met Duitsland heeft'.⁶² In feite was dit een manier van het Kremlin om Roemenië aan zich te binden en zo de totalitaire macht van de Communistische Partij in Roemenië te waarborgen. In april 1948 veranderde Roemenië definitief in een totalitaire staat, een kopie van het staatsmodel van de Sovjet-constitutie van 1936. Bovendien werd het land omgedoopt tot een volksrepubliek. Tot aan de dood van Josef Stalin bleven de Roemeense machthebbers trouw aan de lijn vanuit het Kremlin, dit was ook logisch want enkel met de steun vanuit het Kremlin konden de leiders hun macht waarborgen.⁶³

Na het overlijden van Stalin kreeg Roemenië dus meer speelruimte om zijn buitenlandbeleid zelf vorm te geven. Zeker toen bleek dat de nieuwe koers van het Kremlin een gevaar vormde voor de macht van Gheorghiu-Dej. Internationaal ging Gheorghiu-Dej op zoek naar bondgenoten, die zijn positie als leider van Roemenië konden versterken.⁶⁴ Daarnaast moet er niet vergeten worden dat Gheorghiu-Dej grote bewondering had voor Stalin. De speech 'de cultus van persoonlijkheid' van Chroesjtsjov in 1956, waarin hij stelde dat de verheerlijking van Stalin in strijd was met het marxist-leninisme, schokte de Roemeense leider dan ook zeer.⁶⁵ Anderzijds stond ook de machtspositie van het Kremlin

---

⁶¹ Tismaneanu, Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers Party, 18.

⁶² Deletant en Ionescu, *Romania and the Warsaw Pact*, 7

⁶³ Ibidem

⁶⁴ Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceausescu. A Study in political leadership (Boulder 1989)* 51.

⁶⁵ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*, 253.

als 'leider van het socialistische blok' hierdoor onder druk; Chroesjtsjov had immers de grote imperfectie van Moskou aangetoond. Uiteindelijk was dit reden voor Gheorghiu-Dej om toenadering te zoeken tot Joegoslavië in de jaren '50. Dit was opmerkelijk, aangezien het anti-titoïsme, het beleid wat zich afzette tegen de onafhankelijke koers van Joegoslavië onder hun leider Josip Tito, een groot onderdeel was van zijn buitenlandbeleid. Dit was echter niet meer van belang, omdat Gheorghiu-Dej vanaf dit punt enkel nog consolidatie van zijn internationale prestige nastreefde.⁶⁶

---

⁶⁶ Tismaneanu, 'Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers Party', 19.

Bulgarije

Binnenlands beleid

Van alle landen in Europa was Bulgarije na de Tweede Wereldoorlog het meest pro-Russisch en het land kende geen anti-Rusland groeperingen in de politiek. Bovendien werden binnentrekkende Sovjettroepen in 1944 groots onthaald door de Bulgaarse bevolking.⁶⁷ De populariteit van de nieuwe communistische machthebbers nam echter snel af door slecht bestuur, voornamelijk in de landbouwsector. Waar Bulgarije voor de Tweede Wereldoorlog nog voornamelijk bestond uit kleine landeigenaren, was het land aan het einde van de jaren '50 veranderd in een gebied met enkel nog gecollectiviseerde landbouwgrond. Veel boeren werden verplicht een soort 'huur' te betalen als ze op het land wilden werken. Dit zorgde voor een grote druk op de boeren. De acties met betrekking tot de collectivisatie waren hierdoor zeer impopulair in een land waar 80% van de bevolking moest rondkomen van de opbrengst van eigen land. Het leidde er dan ook toe dat in 1950 grote rellen uitbraken op het platteland om uiting te geven aan de onvrede.⁶⁸ Het duurde echter tot 1958 alvorens de Bulgaarse regering tot hervormingen kwam, waardoor de landbouwsector kon herstellen.⁶⁹ Daarnaast kreeg de bevolking te maken met een totalitair bestuur onder leiding van Vulko Chervenkov, die langzamerhand meer controle kreeg over de bevolking.

Ondanks de onvrede onder de Bulgaarse bevolking, speelden ze in de politieke arena geen rol. De protesten hadden weinig invloed op de besluitvorming. De terreur nam wel af, maar dit had te maken met de dood van Stalin en niet met de groeiende onvrede in Bulgarije. Door de dood van Stalin keerden veel Sovjetadviseurs terug naar de Sovjet-Unie, waardoor de overheid steeds minder controle had over de samenleving. Ook werden de activiteiten van de politie verminderd en politieke gevangenen vrijgelaten. Daarenboven kwam de openlijke afwijzing van de nieuwe Sovjetleider Chroesjstjov van de terreur van Stalin. Chervenkov probeerde zoveel mogelijk de nieuwe lijn vanuit het Kremlin te volgen om zijn eigen positie veilig te stellen.

---

⁶⁷ M.P., 'Bulgaria as a Communist State', *The World Today* (1948) 375-382, 375.

⁶⁸ Liliana Brisby, 'Bulgaria's Economic Leap Year', *The World Today* (1960) 35-46, 40.

⁶⁹ *Ibid.*, 41.

De partij

De Sovjet-Unie wist binnen de communistische partij in Bulgarije al snel veel macht te vergaren. Allereerst werd tijdens een door een de Sovjet-Unie gecontroleerde verkiezing een overwinning behaald door de communisten. Ze behaalden 60% van de stemmen. Deze overwinning was voornamelijk het gevolg van communistische politie terreur. Georgi Dimitrov, voormalig secretaris generaal van de Comintern, werd Minister-president in november 1946, waarna hij erin slaagde in 1947 een totalitair eenpartijstelsel op te richten.⁷⁰

Tegelijkertijd werden steeds vaker lokale communisten, die vaak prominent aanwezig waren geweest binnen het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog, vervangen door communisten vanuit het Kremlin. Zij waren weliswaar Bulgaars, maar leefden al hun gehele leven in de Sovjet-Unie en waren dus Sovjet staatsburgers. Zij namen uiteindelijk compleet controle over het leger, de geheime dienst en het Politburo van de Communistische Partij. President Dimitrov zat gevangen tussen pro-Sovjet communisten in de partij. Bovendien werd zijn macht in 1948 ingeperkt als gevolg van beschuldigingen dat hij de Joegoslavische koers volgde in plaats van de Sovjet-Unie.⁷¹ Na een kort ziekbed overleed Dimitrov in 1949 in Moskou en ook zijn opvolger, Vasil Kolarov, overleed nog voordat hij zijn ambt kon uitvoeren. Nog in hetzelfde jaar kwam Vulko Chervenkov aan de macht.⁷² Ondanks dat Chervenkov pas de nummer 5 was binnen de partij, wist hij door steun van Stalin de macht te grijpen. Chervenkov was een marionet van Stalin, en hij verkondigde meerdere malen: “Stalins beleid, mijn beleid”.⁷³

Dat Chervenkov voornamelijk leunde op de steun van Stalin bleek toen in 1953 Stalin overleed en de machtsbasis van Chervenkov verdween. In een laatste poging aan de macht te blijven, stopte Chervenkov zijn terreur binnen de communistische partij en kondigde aan over te gaan tot ‘collectief leiderschap’, geheel in de lijn van de nieuwe bewindvoerders in de Sovjet-Unie. In maart 1954 bleek echter dat de poging van

---

⁷⁰ M.P., ‘Bulgaria as a Communist State’, 376.

⁷¹ Ibid., 380.

⁷² Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, 194.

⁷³ M.P., ‘The ‘New Line’ in Bulgaria’, *The World Today* (1954) 31-39, 35.

Chervenkov nauwelijks effect had gehad, toen hij werd vervangen door de jonge Todor Zhivkov als eerste secretaris van het Politburo. Een duidelijk gevolg van destalinisatie binnen het Kremlin. Een nieuwe Bulgaarse leider betekende echter niet dat er een grote veranderingen plaatsvond binnen de communistische partij. Zhivkov bouwde de nieuwe lijn van Chervenkov verder uit. Hij ging bijvoorbeeld verder met het 'collectief leiderschap' en zette de trouwe internationale koers naar het Kremlin toe voort.⁷⁴

De internationale positie

De internationale koers van Bulgarije onder de eerste communistische leider Dimitrov richtte zich eind jaren '40 voornamelijk op Joegoslavië. De relaties tussen de twee landen waren altijd al vriendelijk geweest, maar waren extra hecht geworden door gezamenlijk beleid tijdens de Tweede Wereldoorlog. Onder leiding van de Joegoslavische president Tito werden verschillende Bulgaarse groepen opgeleid om te vechten tegen Nazi-Duitsland.⁷⁵ Later bekoelde de relatie tussen de twee landen dramatisch door de breuk van Joegoslavië tijdens de ComInform in 1948. De vervanging van de Bulgaarse communisten door Sovjet-communisten zorgde voor een definitieve breuk tussen beide landen, waarna Bulgarije zich enkel nog op de Sovjet-Unie zou gaan richten.

Ondertussen zorgde de dood van Stalin ervoor dat Chervenkov opzoek moest voor een consolidatie van zijn positie bij andere landen dan de Sovjet-Unie, aangezien de destalinisatie zorgde voor een grote bedreiging van zijn positie. Bulgarije ontwikkelde zodoende vriendschappelijke relaties met zowel Turkije, Griekenland en zelfs met Joegoslavië. Ook herstelde het land de relatie met de Verenigde Staten, die in 1950 was verbroken.⁷⁶ Er was echter nooit sprake van een verminderde verstandhouding met de Sovjet-Unie. Zeker onder de nieuwe leider Zhivkov was de relatie tussen beide landen weer optimaal te noemen. Zhivkov sprak zijn onvoorwaardelijke steun aan Chroesjtsjov uit. De val van Chervenkov had bovendien grote indruk gemaakt binnen de Bulgaarse

---

⁷⁴ Brisby, 'Bulgaria's Economic Leap Year', 36.

⁷⁵ M.P., 'Bulgaria as a Communist State', 378.

⁷⁶ M.P., 'The 'New Line' in Bulgaria', 38.

Communistische Partij, de periode 1953-1956 kende dan ook geen anti-sovjet sentimenten binnen de communistische partij.⁷⁷

Cases Hongaarse Opstand 1956

De destalinisatie van Chroesjtsjov zou niet zozeer grote gevolgen hebben in de Sovjet-Unie, maar voornamelijk in de andere landen in Oost-Europa. Deze communistische regimes waren slechts enkele jaren aan de macht en de bevolking ondervond daarnaast enkel hun onderdrukking en economische malaise. Na de dood van Stalin gaf de bevolking in Oost-Europa uiting aan zijn onvrede door middel van demonstraties. Ook werden de regimes in Oost-Europa in verlegenheid gebracht door Chroesjtsjovs toenadering tot Joegoslavië, menig Oost-Europees leider had namelijk sterke anti-titoïsme onder Stalin gepropageerd. In 1956 kwam daar de geheime speech van Chroesjtsjov bij. Voor de Hongaarse stalinistische leider Matyas Rakosi betekende dit dat hij concurrentie kreeg van de liberale communist Imre Nagy, die bovendien de steun genoot van het Kremlin onder Chroesjtsjov. De openbare afwijzing van het beleid van Stalin door Chroesjtsjov schaadde de positie van Rakosi, aangezien hij zich gedwongen zag toe te geven dat hij zelf ook bezondigd had aan persoonsverheerlijking en wetsovertredingen. Ondanks pogingen van Rakosi om de onrust in het land te herstellen, liet het Kremlin hem vallen. Rakosi koos niet Nagy maar zijn trouwe volgeling Erno Gero als opvolger. De bevolking was het hier niet mee eens en dit resulteerde in grote demonstraties. Hierdoor raakte de Hongaarse regering in paniek en schoof Nagy naar voren als nieuwe leider, maar riepen eveneens de hulp van Moskou in. Moskou schoot de Hongaarse regering militair te hulp, maar op 28 oktober riep Chroesjtsjov zijn troepen terug. Dit was het moment waarop het Hongaarse communistische regime in elkaar viel. Hoewel Nagy probeerde beloftes te doen, zoals vrije verkiezingen, uittreding uit het Warschau Pact en de vorming van een neutrale staat geïnspireerd op Oostenrijk, om de beweging in zijn greep te krijgen, had dit niet het gewenste resultaat. De Sovjet-Unie wilde geen neutrale staat zo dicht aan de landsgrenzen

---

⁷⁷ Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, 194.

en bovendien leefde er de angst dat Hongarije onderdeel zou worden van de Westerse invloedssfeer. Reden genoeg voor Chroesjstjov om uiteindelijk militair in te grijpen.⁷⁸

De Roemeense reactie

Voorafgaand aan de militaire interventie in Hongarije, waren de Roemeense leiders voornamelijk geïnteresseerd geweest in de interne gevolgen van de onrust in Hongarije. Op 24 oktober 1956, een dag na de opstanden in Boedapest, hadden de Roemeense leiders echter nog weinig informatie. De enige informatie die de Roemenen bezaten, was afkomstig uit de Sovjet-Unie. Tijdens de vergadering van het Politburo was men voornamelijk bezorgd over het feit dat het Hongaarse gedachtegoed ook in Roemenië navolging zou vinden. In principe was dit ook al gebeurd; studenten in de stad Timisoara organiseerden al bijeenkomsten om uiting te geven aan hun onvrede over de Roemeense leiders. Als reactie kwamen de communisten met een soort 'stappenplan' waarbij verschillende groepen Roemenen, van studenten tot arbeiders, werden aangesproken over hoe zij dachten over de gebeurtenissen in Hongarije. Het was namelijk zeer belangrijk voor de Roemeense leiders dat de 'reactionaire' invloeden uit Hongarije zouden worden afgewezen.⁷⁹

Ook waren de Roemeense leiders bezorgd over een eventuele vluchtelingenstroom vanuit Hongarije. Dat Hongaren de grens overstaken kon volgens Gheorghiu-Dej slechts tot twee dingen leiden: een beïnvloeding van de Roemeense bevolking met het 'reactionaire' gedachtegoed en tevens het overspoeld raken van het gebied Transsylvanië. De provincie Transsylvanië was een twistpunt in de relatie met Hongarije, aangezien beide landen aanspraak maakten op het gebied. Een toestroom van Hongaren, een grote minderheid in het gebied, kon ervoor zorgen dat het evenwicht verstoord zou worden en het gebied zich zou aansluiten bij Hongarije, zeker wanneer Hongarije zou besluiten uit het socialistische kamp te stappen.⁸⁰ Deze angst was zo groot dat Gheorghiu-Dej harde taal bezigde. Hij

---

⁷⁸ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*. 257

⁷⁹ Document No. 36: Minutes of the 55th meeting of the Romanian Workers' Party Political Committee, October 26, 1956 in: C. Bekes ed., *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents* (New York 2002) 246-249, 248.

⁸⁰ Document No. 36: Minutes of the 55th meeting of the Romanian Workers' Party Political Committee, October 26, 1956 in: C. Bekes ed., *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents* (New York 2002) 246-249, 246.

verklaarde dat hij bereid was het 'fascistische tuig' neer te slaan, mochten ze het land binnenkomen.⁸¹

Het 'plan' van Gheorghiu-Dej had echter niet zijn gewenste resultaat. Op 27 oktober 1956 werd duidelijk dat steeds meer Roemenen verandering eisten. Het politieke systeem van Roemenië moest op de schop, al ging dit niet zover dat er een directe dreiging was voor de gevestigde politieke elite. Gheorghiu-Dej kwam met nieuwe maatregelen om de 'reactionaire' gedachtegoed in de samenleving tegen te gaan. Er werd onder andere toestemming gegeven om op demonstranten te schieten en de 'staat van urgentie' werd uitgeroepen.⁸² Ondanks dat de Hongaarse Opstand geen echte gevaren opleverde voor de Roemeense leiders, was er wel degelijk sprake van onrust binnen de samenleving en waren de Roemeense leiders er bij gebaat de rust zo snel mogelijk te herstellen.

Op 2 november bezocht Chroesjtsjov Gheorghiu-Dej om steun te vinden voor een militaire oplossing in Hongarije. Gheorghiu-Dej was niet alleen groot voorstander van een militaire oplossing, maar was daarnaast ook zeer opgelucht. Niet alleen zou de rust in Roemenië wederkeren, ook zou zijn eigen nationale positie hierdoor worden verstevigd. Voortaan zou ieder regime die openlijk twijfelde aan de koers van de Sovjet-Unie altijd bevreesd moeten zijn voor militair ingrijpen vanuit Moskou. Dit betekende een interne versterking van de positie van Gheorghiu-Dej. Bovendien zou steun aan Chroesjtsjov betekenen dat zijn relatie met de Sovjet-Unie zou verbeteren. Gheorghiu-Dej zou zelfs verder gaan dan alleen zijn steunbetuiging aan de militaire interventie. Toen hij twaalf uur voor de komst van Chroesjtsjov gebeld werd door de Nagy, wimpelde hij de Hongaar af. Nagy was op zoek naar advies over hoe om te gaan met de Sovjetmilitairen die zijn landsgrenzen binnenkwamen. Gheorghiu-Dej stuurde daarop weliswaar zijn onderminister van Buitenlandse Zaken, Aurel Malnasan, naar Boedapest, maar dit was eerder een

---

⁸¹ "Stenographic record of a 4 November 1956 meeting of Party activists," November 04, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, APRF, Fond 52, Opis 1, Delo 261, List 74-110. Published in "Istochnik" (Moscow) No. 6, 2003, pp. 63-75. Translated by Gary Golberg. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113337> (19 augustus 2015)

⁸² Document No. 51: Minutes of the 58th Meeting of the Romanian Politburo, in: C. Bekes ed., *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents* (New York 2002) 303-304, 303.

afleidingsmanoeuvre. Als Nagy maar lang genoeg beziggehouden zou worden, kon hij geen acties ondernemen om het militaire ingrijpen van de Sovjet-Unie op te vangen.⁸³

De Bulgaarse reactie

Toen Zhivkov op 24 oktober werd uitgenodigd door de Sovjetleider voor een vergadering over de situatie in Hongarije, ging hij hier meteen op in. Net als Roemenië was Bulgarije voornamelijk bezorgd over de interne gevolgen van de onrusten van de Hongaarse Opstand. Zes dagen na de bijeenkomst in Moskou, kwam er een rapport vrij van de Bulgaarse geheime dienst over de reactionaire Hongaarse invloeden in eigen land. Hieruit bleek dat er nauwelijks sprake was van beïnvloeding van de Bulgaarse bevolking. Onder de communistische leiding bestond er voornamelijk zorg over bepaalde groeperingen binnen de samenleving waar 'onruststokers' zaten. Deze 'onruststokers' zaten voornamelijk verborgen binnen de intelligentsia, die 'immuun' leken voor de ideologische doctrine.⁸⁴ Maar deze personen waren geen bedreiging voor de communistische leiders.⁸⁵

Op 2 november werd aan Zhivkov steun gevraagd voor een militaire interventie in Hongarije. Zhivkov maakte graag gebruik van de mogelijkheid om zijn steun aan het Kremlin uit te spreken en ging dan ook meteen akkoord. Zhivkov onderstreepte dat hij het zeer belangrijk vond dat er gepaste maatregelen zouden worden genomen om de imperialisten in Hongarije te verjagen en het bestaande Hongaarse systeem te beschermen.⁸⁶ Om zijn loyaliteit aan het Kremlin te tonen, betreurde Zhivkov dat Bulgarije geen grenzen deelde met Hongarije. Was dit wel het geval geweest, dat had Bulgarije de

---

⁸³ "Notes of a Secure Phone Call from the Soviet Ambassador in Romania, A. A. Epishev," November 03, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, TsKhSD, F. 3, Op. 12, D. 1005, Ll. 67-69, compiled by V. N. Malin. Translated for CWIHP by Mark Kramer. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117079> (19 augustus 2015)

⁸⁴ Document No 52: Information Report from Bulgarian State Security on the Activities of "Hostile Elements," October 30, 1956, in: C. Bekes ed., *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents* (New York 2002) 305-306, 305.

⁸⁵ Document No 52: Information Report from Bulgarian State Security on the Activities of "Hostile Elements," October 30, 1956, in: C. Bekes ed., *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents* (New York 2002) 305-306, 305.

⁸⁶ Mark Kramer, 'The Soviet Union and the 1956 crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', *Journal of Contemporary History* vol 33 (1998) 163-214, 204.

Sovjet-Unie militair bijgestaan in Boedapest. Bulgarije keek uit naar de militaire interventie omdat er dan een einde zou komen aan de counterrevolutie in Hongarije.⁸⁷ De reactie van Zhivkov laat zien dat hij zeer graag in de gratie wilde vallen bij het Kremlin. Er was immers geen enkele directe dreiging voor de positie van Zhivkov vanuit Boedapest. Bovendien was Zhivkov wel zeer genereus met zijn steun aan de Sovjet-Unie, maar het was in feite niet meer dan woorden. In de praktijk leverde Bulgarije namelijk geen militairen, maar enkel politieke steun aan de militaire inval van de Sovjet-Unie in Hongarije.

Uitkomst

Voor de Sovjet-Unie was de roep van Imre Nagy om afscheid te nemen van het socialistische blok onaanvaardbaar, en de Russische tanks vielen op 4 november 1956 Boedapest binnen. Na hevige gevechten werd het Hongaarse verzet gebroken en werd Janos Kadar als nieuwe leider van Hongarije door het Kremlin naar voren geschoven.⁸⁸

Voor Roemenië betekende dit een versterking van de persoonlijke macht van Gheorghiu-Dej. Hij had zo niet alleen genoeg argumenten in handen gekregen om de samenleving nog sterker te controleren, ook werden directe tegenstanders bang afgestraft te worden door de Sovjet-Unie wanneer ze twijfelden aan het Marxistisch-Leninisme.⁸⁹ Internationaal gezien verblindde de Roemeense steun Chroesjtsjov. De Sovjetleider dacht dat hij Gheorghiu-Dej volledig achter zich had staan en als dank ging hij akkoord met een terugtrekking van de Sovjetroepen uit Roemenië in 1958. Direct gevolg hiervan was dat Gheorghiu-Dej controle kreeg over zijn eigen land zonder directe dreiging vanuit de Sovjet-Unie. Hierdoor kreeg hij nog meer de vrije hand in zijn internationale politiek. Het kwam voor het Kremlin dan ook als een grote schok toen in 1961 Gheorghiu-Dej brak met het Kremlin en de plannen voor een 'tweede destalinisatie' niet wilde opvolgen.⁹⁰

---

⁸⁷ "Stenographic record of a 4 November 1956 meeting of Party activists," November 04, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, APRF, Fond 52, Opis 1, Delo 261, List 74-110. Published in "Istochnik" (Moscow) No. 6, 2003, pp. 63-75. Translated by Gary Golberg. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113337> (19 augustus 2015)

⁸⁸ Tismaneanu, 'Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers Party', 22.

⁸⁹ Ibid., 31.

⁹⁰ Ibid., 32.

Voor Bulgarije viel de manier waarop Zhivkov zich presenteerde als loyale partner van de Sovjet-Unie niet bij iedereen in de goede aarde. Vooraanstaande personen binnen de Communistische Partij vormden een alliantie. De zogenaamde 'anti-Zhivkov'-factie stond onder leiding van Anton Yugov, die op dat moment op ongeveer gelijke hoogte stond met Zhivkov binnen de communistische partij.⁹¹ Yugov was populair binnen de partij, mede dankzij zijn sterke reputatie als Minister van Binnenlandse Zaken tussen 1944 en 1949. De slechte economische staat van het land zette de positie van Zhivkov nog verder onder druk. Steun vanuit de Sovjet-Unie was voor Zhivkov cruciaal om zijn positie te kunnen behouden. Zo bezocht Chroesjtsjov in mei 1962 Bulgarije en reisde samen met Zhivkov het gehele land door, wat de positie van Zhivkov versterkte. De steun vanuit het Kremlin bleek doorslaggevend toen Zhivkov eind 1962 naar Moskou vloog om toestemming te vragen om Yugov als lid van de partij te royeren. Het Kremlin gaf groen licht, waarna Yugov werd gedwongen af te treden en te verdwijnen van het politieke toneel.⁹² Het optreden van Zhivkov tijdens de Hongaarse Opstand had de steun van Chroesjtsjov opgeleverd, waardoor hij in eigen land wist te overleven. Het zorgde er echter ook voor dat als Zhivkov intern niets zou veranderen, hij gebonden was aan de koers van de Sovjet-Unie.

Conclusie

Na de Tweede Wereldoorlog kwam zowel in Roemenië als in Bulgarije een communistisch regime aan de macht door de steun van de Sovjet-Unie. In Bulgarije kon Chervenkov, met behulp van Stalin, al snel de macht pakken. In Roemenië lag dit echter een stuk ingewikkelder en ontstond er een machtsstrijd binnen de communistische partij. Deze strijd werd uiteindelijk gewonnen door Gheorghiu-Dej, die hierdoor niet alleen op steun vanuit de Sovjet-Unie maar ook op steun vanuit de communistische partij en de Roemeense bevolking kon rekenen. De dood van Stalin in 1953 en de daarop volgende destalinisatie onder leiding van de nieuwe leider Chroesjtsjov brachten echter weer grote veranderingen met zich mee. De macht van de nieuwe leiders in zowel Roemenië als Bulgarije werd ondermijnd. Doordat Gheorghiu-Dej een zekere mate van steun had van zijn partij en

---

⁹¹ Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, 196.

⁹² Ben Fowkes, *Eastern Europe 1945-1969. From Stalinism to Stagnation* (New York 2013) 68.

bevolking, kon hij aan de macht blijven. Chervenkov daarentegen had deze steun niet en werd dan ook opgevolgd door Zhivkov.

Tijdens de Hongaarse Opstand in 1956 was nog goed merkbaar dat beide leiders voornamelijk leunden op de steun vanuit de Sovjet-Unie. Gheorghiu-Dej was weliswaar verrast door de nieuwe lijn vanuit Moskou, maar bleef Chroesjtsjov nog wel trouw. Voornamelijk doordat hij nog niet zonder de steun kon vanuit de Sovjet-Unie, maar de militaire inval in Hongarije zorgde er ook voor dat directe concurrenten binnen de Roemeense communistische partij werden geïntimideerd. Ook Zhivkov steunde de lijn vanuit de Sovjet-Unie, zowel door zijn afhankelijkheid van Moskou, maar ook doordat hij bang was dat het opstandige gedachtegoed uit Hongarije zou overwaaien naar Bulgarije.

Uiteindelijk had de Hongaarse Opstand een veel grotere impact op Roemenië. Chroesjtsjov interpreteerde namelijk de steun vanuit Boekarest verkeerd. Hij dacht dat Gheorghiu-Dej hem in het algemeen steunde, waardoor hij besloot Sovjettroepen in 1958 terug te trekken. Hierdoor werd de weg vrijgemaakt voor Gheorghiu-Dej om een onafhankelijker internationale koers te gaan varen ten opzichte van de Sovjet-Unie. Dit was dan ook het begin van de grotere mate van zelfstandigheid van Roemenië, die zich zou voortzetten onder Gheorghiu-Dej's opvolger Nicolae Ceausescu.

Hoofdstuk 3 'De Praagse Lente'

Inleiding

In het voorjaar van 1964 werd de Sovjetleider Nikita Chroesjtsjov afgezet. Een complot geleid door onder andere Leonid Brezjnev en Nikolaj Podgorny zorgde ervoor dat de Sovjetleider moest aftreden. Chroesjtsjov was in hun optiek teveel afgedreven van het communisme en zijn binnenlandbeleid kreeg veel kritiek. Chroesjtsjov probeerde de gehele situatie alsnog positief te bekijken:

Kon iemand zich voorstellen dat Stalin verteld werd dat hij niet meer bij ons hoorde en dat hij met pensioen diende te gaan? Nu is alles anders. De angst is weg, we kunnen praten als gelijken. Dat is mijn bijdrage.⁹³

Zijn opvolger Leonid Brezjnev zorgde voor een nieuwe koers in het buitenlandbeleid. Het doel was om de kapitalistische landen voortaan tegen elkaar uit te spelen en de Sovjet-Unie zelf moest er zorg voor dragen dat het geen bondgenootschappen meer zou verliezen. Door vreedzame co-existentie moest de Sovjet-Unie weer een wereldmacht worden.⁹⁴

In hetzelfde jaar overleed de Roemeense leider Gheorghe Georghiu-Dej aan leverfalen en werd opgevolgd door Nicolae Ceausescu.⁹⁵ Ceausescu zou later internationale bekend worden door zijn optreden tijdens de Praagse Lente in 1968. Zijn publiekelijke afkeuring van de militaire interventie in Tsjecho-Slowakije werd vol lof ontvangen in het Westen, maar zette de verhoudingen in het socialistische blok op scherp. Todor Zhivkov daarentegen was groot voorstander van de militaire interventie in Praag. Bulgarije moedigde de Sovjet-Unie al vanaf het begin aan om militair in te grijpen. De Praagse Lente was de tweede grote, interne crisis waarmee het socialistische blok te kampen had tijdens

---

⁹³ Svetlana Savranskaya, 'Soviet foreign policy, 1962-1975', in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), *The Cold War Volume II Crisis en Detente* (Cambridge 2010) 134-157, 139 (eigen vertaling).

⁹⁴ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*, 311.

⁹⁵ 'Gheorghiu-Dej, Romanian Red Chief, is dead' (20 maart 1965)

<http://archives.chicagotribune.com/1965/03/20/page/38/article/gheorghiu-dej-romanian-red-chief-is-dead> (19 augustus 2015)

de Koude Oorlog. Ook ditmaal kwamen er geluiden vanuit een Warschau Pact-land die wilde breken met het communisme en een onafhankelijke positie binnen de internationale betrekkingen wilde innemen.

Terwijl Bulgarije en Roemenië tijdens de Hongaarse Opstand voornamelijk gelijke standpunten hadden, stonden ze tijdens de Praagse Lente lijnrecht tegenover elkaar. Hoe is dit te verklaren? Welke beweegredenen hadden zowel Ceausescu als Zhivkov voor hun optreden tijdens de Praagse Lente in 1968 en welke invloed had deze crisis op de positie van Ceausescu en Zhivkov zowel nationaal als internationaal?

Roemenië

Binnenlands beleid

Voor de nieuwe leider van Roemenië, Nicolae Ceausescu, was het in 1965 van essentieel belang zich snel geliefd te maken bij zijn eigen bevolking. Dit zou zijn machtspositie binnen de communistische partij vergroten.⁹⁶ Dit probeerde Ceausescu voornamelijk door in te spelen op de anti-Sovjet gevoelens binnen de samenleving. Net als zijn voorganger Gheorghiu-Dej probeerde Ceausescu de nationalistische sentimenten binnen de Roemeense samenleving aan te wakkeren, een vorm van nationaal communisme. Alles stond in het teken van het doel om Roemenië minder afhankelijk te maken van het buitenland. Om dit te bewerkstelligen moest de economie van Roemenië verder worden hervormd.⁹⁷

Ceausescu hervormde de economie door af te stappen van, zoals hij zelf verwoorde, 'tweede klasse basisproducten'. Deze productie van vooral goedkope landbouwproducten, voornamelijk tot stand gekomen onder zijn voorganger, moest plaatsmaken voor moderne industrialisatie. De secundaire sector moest snel uitbreiden, mede dankzij gebruik van eigen bronnen. Zowel de natuurlijke bronnen als de eigen Roemeense arbeiders werden aangesproken om de economische vooruitgang waar te maken. Dit zorgde ervoor dat de Roemeense economie in een rap tempo groeide. Ondanks het feit dat Roemenië aan het begin van de jaren '70 één van de sterkste landen in Oost-Europa was economisch gezien, was er nauwelijks sprake van een welvaartsgroei voor de bevolking. Dit laatste werd mede veroorzaakt doordat er vanuit de bevolking geen eisen werden gesteld voor betere sociale voorzieningen, in tegenstelling tot de roep onder de bevolking van bijvoorbeeld Polen of Tsjecho-Slowakije.⁹⁸ De economische groei zorgde er wel voor dat de positie van Ceausescu werd versterkt. Hij was immers de leider die ervoor zorgde dat de economie in het land verbeterde. Bovendien was het gebruik van eigen grondstoffen en middelen een versterking van het nationale communisme.

Niet alleen zorgden de economische hervormingen voor een versterking van de positie van de nieuwe Roemeense leider, ook de implementatie van steeds meer

---

⁹⁶ Fischer, *Nicolae Ceausescu*, 83.

⁹⁷ *Ibid.*, 85.

⁹⁸ Ronald H. Linden, 'Socialist Patrimonialism and the Global economy: The Case of Romania', *International Organization* vol. 40 (1986) 347-380, 353.

arbeidsraden, raden die onderdeel uitmaakten van de communistische partij, door Ceausescu zorgde voor de gewenste positieversterking van de leider. Ceausescu kreeg zo via deze raden steeds meer controle over het platteland.⁹⁹ Het land werd in feite gecentraliseerd, waarbij de nieuwe leider de samenleving steeds meer controleerde.

Partij

Ceausescu was in 1965 een van de vele kanshebbers om Gheorghiu-Dej op te volgen. Ceausescu had weliswaar al enige tijd de leiding over de organisatie binnen de partij, maar dit betekende niet dat hij geen concurrentie ondervond.¹⁰⁰ Het was dan ook van essentieel belang voor Ceausescu om zijn macht binnen de partij te vergroten. Dit deed hij op drie verschillende manieren.

Allereerst kwamen er constitutionele veranderingen. Vanaf 1965 veranderde hij zijn positie van eerste partijsecretaris naar secretaris-generaal van Roemenië, waardoor hij officieel de hoogste positie binnen de communistische partij verkreeg. Bovendien veranderde de Roemeense Werkers Partij zijn naam in de Roemeense Communistische Partij. Daarnaast heette Roemenië voortaan niet meer Socialistische Republiek Roemenië, maar Volksrepubliek Roemenië. Door deze veranderingen werd Roemenië in naam autonoom maar werd ook de positie van Ceausescu autonoom in vergelijking met de andere leden van het Politburo.¹⁰¹ Ten tweede trad Ceausescu vaak in de openbaarheid om zo de bevolking en de leiders binnen de partij te imponeren.¹⁰² Als laatste probeerde Ceausescu zijn voorganger Gheorghiu-Dej zo veel mogelijk te doen laten vergeten. Hij refereerde daarom niet aan zijn voorganger in zijn vele speeches en werden mensen met een directe relatie tot Gheorghiu-Dej verwijderd uit de partij. Zo werd Gheorghiu-Dej's schoonzoon gedegradeerd tot lokale manager van de communistische partij en kreeg zijn dochter nog nauwelijks rollen aangeboden in de toneelwereld. De maatregelen waren essentieel voor Ceausescu daar Gheorghiu-Dej in de laatste jaren van zijn leiderschap als

---

⁹⁹ Linden, 'Socialist Patrimonialism and the Global Economy', 354.

¹⁰⁰ J. F. Brown, 'Rumania Pursues Her Same Course', *The World Today* Vol. 22 (1966) 161-171, 165.

¹⁰¹ Fischer, *Nicolae Ceausescu*, 75.

¹⁰² *Ibid.*, 75.

‘vader van het land’ werd gezien. De focus mocht niet meer op Gheorghiu-Dej liggen, maar op de nieuwe leider.¹⁰³ Er mocht weliswaar niet meer gesproken worden over Gheorghiu-Dej, maar beleidstechnisch brak Ceausescu niet met zijn voorganger. Verschillende economische hervormingen bleven bestaan en Roemenië, net als andere Oost-Europese landen, ‘liberaliseerde’. Ook bleef Ceausescu vasthouden aan een staat met een strakke controle op de samenleving.¹⁰⁴

Het is belangrijk om te beseffen dat alle hervormingen van Ceausescu gericht waren op machtsvergroting van de Roemeense leider. Ceausescu kon immers enkel en alleen aan de macht blijven, wanneer hij zijn populariteit onder de bevolking en voornamelijk binnen de partij vergrootte. Begin 1968 hadden alle hervormingen er uiteindelijk voor gezorgd dat Ceausescu bijna de gehele communistische partij in handen kreeg. Het land was zodanig gecentraliseerd, dat lokale overheden en hun vertegenwoordigers voortaan direct door de Roemeense leider werden gekozen.¹⁰⁵

De internationale positie

Het buitenlandbeleid van Roemenië was van groot belang voor het nationale communisme van Ceausescu. Deze benadering geeft een verklaring van de opmerkelijke positie van Roemenië in internationale kwesties zoals het Midden-Oosten conflict. Roemenië was het enige Oost-Europese land dat geen kant koos en diplomatieke relaties behield met Israël. Bovendien knoopte het land in januari 1967 diplomatieke betrekkingen aan met West-Duitsland, ten tijde van de eerste fase van de Duitse *Neue Ostpolitik*, de politiek van de Duitse Bondskanselier Willy Brandt die toenadering zocht tot socialistische regimes in Oost-Europa. Tegelijkertijd ontstond er echter een teruggang in de relatie met de Sovjet-Unie. Waar het in 1965 nog om economische overeenkomsten met Moskou had gesloten, gebeurde dit in 1967 op militair gebied niet meer.¹⁰⁶ Al deze ontwikkelingen, een toenadering tot het Westen en een afname van de betrekkingen met het Oosten, pasten precies binnen het nationale communisme van Ceausescu. Ceausescu wilde laten zien dat

---

¹⁰³ Brown, ‘Rumania Pursues Her Same Course’, 166.

¹⁰⁴ Ibid., 167.

¹⁰⁵ Linden, ‘Socialist Patrimonialism and the Global Economy’, 349.

¹⁰⁶ Fischer, *Nicolae Ceausescu*, 98.

het land niet afhankelijk was van de Sovjet-Unie en dat Roemenië zelf bepaalde of het relaties aanging met het Westen. De Sovjet-Unie had immers al sinds 1958 geen directe, militaire invloed meer op Roemenië. Er was daarom geen directe dreiging vanuit Moskou, waardoor Ceausescu de vrijheid had zich 'onafhankelijk' te bewegen in de internationale arena.

Bulgarije

Binnenlands beleid

Na de Hongaarse Opstand van 1956 was de invloed van de Sovjet-Unie op de Bulgaarse samenleving alleen maar groter geworden. De Bulgaarse landbouwsector was in ernstig verval geraakt en ze waren genoodzaakt grote hervormingen door te voeren. Het plan werd geopperd dat er meer landbouwproducten moesten worden verbouwd, maar minder boeren hiervoor ingezet zouden moeten worden. Er werden daarom plannen gemaakt om te urbaniseren en te industrialiseren. Bulgarije ging uiteindelijk steeds meer exporteren en het exportcijfer van Bulgarije zou in de jaren '60 zelfs gelijk raken aan het exportcijfer van Westerse landen.¹⁰⁷ Dit kwam uitsluitend door de koppeling van de Bulgaarse economie aan die van de Sovjet-Unie. De Sovjet-Unie leverde namelijk 'rauwe materialen' aan de Bulgaren en zorgde er bovendien voor dat de eindproducten die geleverd werden, goedkoper waren dan de dan geldende prijzen op de wereldmarkt. De Sovjet-Unie zorgde er op deze manier voor dat er in Bulgarije een industriële sector opstond, iets waar de Bulgaren zelf nauwelijks ervaring mee hadden.

Tegelijkertijd probeerde Zhivkov de economie in het algemeen steeds meer te centraliseren, omdat hij dacht dat het zo meer kon opleveren. Het tegenovergestelde gebeurde echter en de economische groei stagneerde juist aan het begin van de jaren '60. Bulgarije werd daarom nog verder afhankelijk van de gunsten van de Sovjet-Unie. Dit was in principe geen groot probleem; de Sovjet-Unie wilde namelijk maar al te graag handel drijven met Bulgarije. De keerzijde was echter dat de Sovjets steeds meer invloed kregen op de Bulgaarse economie. De Sovjet-Unie was immers degene die de touwtjes in handen had. Dit zorgde ervoor dat de Bulgaarse economie in het midden van de jaren zestig bijna geheel beheerst werd door de Sovjeteconomie waardoor er met andere landen nog maar weinig werd gehandeld.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Gur Ofer, 'Growth Strategy, Specialization in Agriculture and Trade: Bulgaria and Eastern Europe', in Paul Marer en J. Montias ed., *East European Integration and West-East Trade* (Bloomington 1980) 283-313, 289.

¹⁰⁸ Marvin Jackson, 'The Rise and Decay of the Socialist Economy in Bulgaria', *The Journal of Economic Perspectives* Vol. 5 (1991) 203-209, 205.

Partij

Niet alleen in de Bulgaarse economie had de Sovjet-Unie veel voor het zeggen, ook in de Bulgaarse politiek hadden ze nog een grote invloed. Na de verwijdering van Yugov in 1962, stond de positie van Zhivkov nog steeds onder druk. Mede dankzij de goede economische resultaten van het land, wist Zhivkov langzamerhand meer steun te vergaren. Het was dan ook opmerkelijk dat Zhivkov, in navolging van Polen en Tsjecho-Slowakije, meerdere economische hervormingen aankondigde. Vanaf 1965 maakte Zhivkov werk van deze economische hervormingen onder de naam "Principes van een nieuw systeem van planning en management van de nationale economie".¹⁰⁹ De schijn werd door Zhivkov gewekt dat individuele bedrijven meer economische vrijheden kregen, maar in werkelijkheid werd het centralisme echter bevorderd. Daarnaast was de timing zeer vreemd, het ging immers economisch goed in Bulgarije. Bovendien had het land nog geen last van de negatieve gevolgen van de Stalinistische landen, waar Tsjecho-Slowakije en Hongarije al wel mee geconfronteerd werden.¹¹⁰

De economische hervormingen moeten dan ook voornamelijk gezien worden als politieke hervormingen. In het begin van de jaren '60 had Zhivkov geprobeerd meer controle te krijgen over de communistische partij. Hij had trouwe aanhangers op vooraanstaande posities geplaatst binnen de partij en ook binnen het militaire apparaat moesten verschillende, in Sofia getrainde, soldaten plaats maken voor vertrouwelingen van Zhivkov afkomstig uit de Sovjet-Unie. Toch bleef er tegenstand tegen de Bulgaarse leider. In april 1965 werd er zelfs een staatsgreep op tijd ontdekt door de geheime dienst en ontmanteld. De samenzweerdere waren zeer tegen de invloed van de Sovjet-Unie in Bulgarije.¹¹¹ Het is dan ook heel goed mogelijk dat Zhivkov de economische hervormingen gebruikt heeft om politieke toenadering te zoeken tot de tegenstanders binnen de partij, die de invloed van de Sovjet-Unie te groot vonden. De hervormingen betroffen namelijk voornamelijk betrekking op de industriële sector, de sector die onder controle stond van de Sovjet-Unie. Hierdoor werd de Sovjet invloed kleiner, om zo de kritische groepen tegemoet gekomen. Bovendien werden de hervormingen weliswaar groots aangekondigd, maar

---

¹⁰⁹ B. Debroy, 'Two Cycles of Reform in Bulgaria', *Social Scientist* (1985) 31-49, 32.

¹¹⁰ *ibidem*

¹¹¹ Brown, 'The Bulgarian Plot', 264.

stelden ze eigenlijk niet veel voor. Het was namelijk niet de bedoeling de belangen van de Sovjet-Unie daadwerkelijk te schaden. Het Kremlin had er immers voor gezorgd dat eerdere concurrenten van Zhivkov het politieke veld hadden geruimd.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat drie maanden na de aankondiging van de hervormingen, in april 1966, de plannen alweer werden aangepast. Het Politburo had besloten dat de belangrijkste sectoren binnen de Bulgaarse economie zich nog steeds moesten verantwoorden aan de staat, waardoor er nog steeds sprake was van centralisme en geen individuele vrijheid. Enkel de minst belangrijke sectoren binnen de Bulgaarse economie kregen de aangekondigde individuele vrijheden. In de praktijk veranderde er dus nagenoeg niets.¹¹²

De internationale positie

Na de Hongaarse Opstand bleef Zhivkov trouw aan de lijn vanuit het Kremlin. Zhivkov's goede vriend Chroesjtsjov werd weliswaar vervangen door Brezjnev, maar hierdoor kwam er geen verandering in de bilaterale relatie tussen de twee landen. Onder Brezjnev zocht de Sovjet-Unie meer toenadering tot de Derde Wereldlanden, om daar de strijd tegen het kapitalisme voort te zetten. Zhivkov volgde dit voorbeeld, door onder meer handelsovereenkomsten met Cuba te sluiten.¹¹³ Bulgarije bleef dus de grootste aanhanger van het beleid van het Kremlin. Zo steunden de Bulgaren verder ook de lijn van de Sovjet-Unie in het Midden-Oosten conflict, waarbij Bulgarije net als de Sovjet-Unie Israël zag als een 'imperialistische creatie'.

In het buitenlandbeleid was er totaal geen sprake van een nationalistische gedachte of een overschatting van de eigen positie. Zhivkov degradeerde daarmee de positie van Bulgarije tot een "sloofje" van de Sovjet-Unie. Dit paste in de positie van Bulgarije als lid van het Warschau Pact en het probeerde ook voornamelijk hierin te functioneren. Buiten het

---

¹¹² Debroy, 'Two Cycles of Reform in Bulgaria', 33.

¹¹³ "Central Committee Bulgarian Communist Party Politburo Resolution Regarding Establishment of Diplomatic Relations with Cuba," June, 1960, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive of Bulgaria (TsDA), Sofia, Fond 1-B, Opis 6, a.e. 4203; translated by Assistant Professor Kalina Bratanova, edited by Jordan Baev. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116334> (19 Augustus 2015)

Warschau Pact om ging Bulgarije dan ook nauwelijks contacten aan met andere landen, met uitzondering van de Derde Wereld. Zhivkov zag Bulgarije niet als een belangrijke speler in de internationale politiek. Hij vroeg zelfs aan Brezjnev of Bulgarije niet ingelijfd kon worden door de Sovjet-Unie, maar dit zag Brezjnev niet zitten omdat het teveel diplomatieke problemen zou opleveren.¹¹⁴

Bulgarije was dus geen leider in de internationale arena, maar slechts een volger van het beleid van de Sovjet-Unie. Het was een soort 'calimero-complex' van de Bulgaarse leider dat ervoor zorgde dat Bulgarije dan ook niet kon profiteren van de trouwe relaties met de Sovjet-Unie. Natuurlijk waren er grote economische voordelen en Zhivkov wist door steun vanuit het Kremlin aan de macht te blijven, maar in de internationale arena liet Bulgarije mogelijkheden liggen. Op de Balkan was er immers nog nauwelijks steun voor de Sovjet-Unie. Zowel Griekenland als Turkije waren bondgenoten van het Westen, maar ook de relaties met de socialistische landen kwamen onder druk te staan. In 1948 had de breuk met Joegoslavië plaatsgevonden en in 1961 had Albanië openlijk afstand genomen van de Sovjet-Unie door enkel nog in theorie lid te blijven van het Warschau Pact. Bovendien werd ook Roemenië steeds kritischer op de Sovjet-Unie. Een goede relatie met Sofia was voor het Kremlin dan ook zeer belangrijk. Na het verijdelen van het complot tegen Zhivkov stuurde de Sovjet-Unie dan ook de meest gezaghebbende secretaris en chef-dialoog van de partij, Michail Soeslov, naar Bulgarije om de situatie in de gaten te houden.¹¹⁵ Het sturen van Soeslov toont aan hoe belangrijk de relatie met Bulgarije was voor de Sovjet-Unie. Desalniettemin bleef Bulgarije binnen de internationale politiek niet meer dan enkel een trouwe bondgenoot van het Kremlin.¹¹⁶

Casus: De Praagse Lente

In 1968 kreeg Brezjnev met de Praagse Lente voor het eerst te maken met een crisis in het eigen socialistische kamp. Al langer was het onrustig in Tsjecho-Slowakije, voornamelijk onder de intelligentsia die openlijk twijfelde aan hun vrijheden, en al in januari 1968 moest de conservatieve Tsjecho-Slowaakse partijsecretaris Antonin Novotny plaats maken voor

---

¹¹⁴ Crampton, *A Concise history of Bulgaria*, 192.

¹¹⁵ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*. 278.

¹¹⁶ Brown, 'Rumania Pursues Her Same Course', 164.

Alexander Dubcek.¹¹⁷ De positie van Novotny was onhoudbaar geworden voor het Kremlin, doordat hij volgens de Sovjetleider onderdeel was van het probleem.¹¹⁸ De afzetting van Novotny zorgde dan ook voor zenuwachtige reacties bij de andere Oost-Europese leiders. Er werd dan ook een ontmoeting in Dresden belegd over de Tsjecho-Slowaakse gebeurtenissen. Polen, Hongarije, Oost-Duitsland, Bulgarije en de Sovjet-Unie waren hierbij aanwezig. Roemenië was het enige Warschau Pact land dat niet aanwezig was.¹¹⁹ Niet vreemd aangezien het land niet was uitgenodigd.¹²⁰ Het uitblijven van een uitnodiging aan het Roemeense adres was een bevestiging van de individuele internationale koers die Ceausescu had ingezet en Brezjnev rekende Roemenië niet meer tot zijn trouwste bondgenoten.

Officieel ging de ontmoeting in Dresden over de economische samenwerking in Oost-Europa, maar in werkelijkheid werd de interne situatie in Tsjecho-Slowakije besproken. Vanaf het begin was de Bulgaarse afgevaardigde, Stanko Todorov, zeer uitgesproken over de situatie in Tsjecho-Slowakije. Zo vroeg hij zich af of de leiders van Tsjecho-Slowakije wel adequaat hadden gereageerd op de interne onrusten.¹²¹ Het was volgens Todorov onacceptabel dat er zienswijzen getolereerd werden in het belang van de bourgeoisie, die een chaos maakten van de democratie en het socialisme in het land.¹²² Voor Bulgarije stond voorop dat de status quo in het socialistische blok behouden moest blijven en de communistische monopolie boven alles geplaatst moest worden.¹²³ De reactie was niet vreemd, aangezien het leiderschap van Zhivkov kort daarvoor nog onder vuur had gelegen. Groepen met andere denkbeelden die niet in lijn waren met die van het Kremlin,

---

¹¹⁷ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*. 285.

¹¹⁸ Document No. 4: Janos Kadar's Report to the HSWP Politburo of a Telephone Conversation with Leonid Brezhnev, December 13, 1967 in: J. Navratil, *The Prague Spring '68* (Boedapest 2006) 20-22, 20.

¹¹⁹ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*. 285.

¹²⁰ Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe 1955-69* (New York 2015) 218.

¹²¹ Document no. 14: Stenographic Account of the Dresden Meeting March 23, 1968 (Excerpts) in: J. Navratil, *The Prague Spring '68* (Boedapest 2006) 64-72, 69.

¹²² Document no. 14: Stenographic Account of the Dresden Meeting March 23, 1968 (Excerpts) in: J. Navratil, *The Prague Spring '68* (Boedapest 2006) 64-72, 70.

¹²³ Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered*, 219.

wilde hij dan ook zo snel mogelijk uit de samenleving verwijderen. Een harde tegenactie in Tsjecho-Slowakije zou eventueel ook de interne tegenstanders in Bulgarije afschrikken.

Tijdens de Dresden ontmoeting werden er uiteindelijk nog geen harde afspraken gemaakt met betrekking tot de situatie in Tsjecho-Slowakije. In het uitgegeven communiqué werd bovendien enkel gesproken over de economische samenwerkingen tussen de aanwezige landen. Ceausescu vond het een grote belediging dat hij niet was uitgenodigd. Hij voelde zich buitengesloten. “De discussies die gevoerd waren in Dresden, ondermijnen de geest van de relaties tussen de socialistische staten van het Warschau Pact en de Comecon”.¹²⁴ Hierdoor kwamen de relaties tussen Roemenië en de andere socialistische landen nog verder onder druk te staan.

Kort na de Dresden bijeenkomst kondigde Tsjecho-Slowakije nieuwe hervormingen aan. Ze wilden een meer autonoom buitenlandbeleid, geïnspireerd op het beleid van Roemenië. De Tsjecho-Slowaken zagen echter een belangrijk verschil over het hoofd. Roemenië streefde weliswaar een autonome internationale positie na, maar de monopoliepositie van de Roemeense Communistische Partij was nooit in gevaar, terwijl dit wel het geval was in Tsjecho-Slowakije.¹²⁵ Ook de machthebbers in Bulgarije zagen dat Tsjecho-Slowakije steeds meer afstand nam van het socialistische blok. Dit was onacceptabel voor de Bulgaren. “Het is mogelijk voor ons kamp om Oost-Duitsland te verliezen, maar nooit Tsjecho-Slowakije. Het is in het centrum van Europa. Als er een breuk komt in het socialistische kamp, dan zullen de socialistische landen niet aarzelen om militaire kracht tegen Tsjecho-Slowakije te gebruiken als laatste middel.”¹²⁶ Ditmaal kreeg Zhivkov steun van de Poolse leider Wladyslaw Gomulka en de Oost-Duitse leider Walter Ulbricht.¹²⁷

In dezelfde periode wist Roemenië te profiteren van de isolatie van Tsjecho-Slowakije. De twee landen hernieuwden op 21 mei een bilateraal vriendschapsverdrag over

---

¹²⁴ Ibid., 220.

¹²⁵ Ibid., 222.

¹²⁶ Document No. 18: Dispatch from Budapest outlining Hungarian Concerns about events in Czechoslovakia after the Dresden Meeting, 6 april, 1968 in: J. Navratil, *The Prague Spring '68* (Boedapest 2006) 81-82, 82.

¹²⁷ Document No 31: Minutes of the Secret meeting of the “Five” in Moscow, May 8, 1968 (Excerpts) in: J. Navratil, *The Prague Spring '68* (Boedapest 2006) 132-143, 137.

wederzijdse assistentie en samenwerking.¹²⁸ Ceausescu hoopte door middel van het bondgenootschap zoveel mogelijk steun te ondervinden van Tsjecho-Slowakije tijdens Warschau Pact vergaderingen.¹²⁹ Hierdoor ontstond er een tweedeling binnen het Warschau Pact, tot grote tevredenheid van de Roemeense leider. Verzoeningspogingen vanuit de Sovjet-Unie werden afgehouden. Daarom waarschuwde de Sovjetambassadeur in Boekarest, Vladimir Basov, voor het gevaar van Tsjecho-Slowakije voor het socialistische blok. Ceausescu was echter niet onder de indruk en liet weten dat de koers met Tsjecho-Slowakije was ingezet door een 'onvrede met de situatie van afhankelijkheid aan de Sovjet-Unie'.¹³⁰ Ceausescu deed net alsof de onvrede in Tsjecho-Slowakije gelijk was aan de onvrede die ook in Roemenië leefde, namelijk de anti-Sovjet sentimenten vanwege een te overheersende Sovjet-Unie. Dit terwijl de onvrede in Tsjecho-Slowakije veel verder ging, namelijk een onvrede over het bestaande systeem in het land. Ceausescu hield zich bewust buiten de besprekingen over Tsjecho-Slowakije en had geen behoefte om zich aan te sluiten bij 'de Vijf', anders had hij wel een meer welwillende houding aangenomen in het gesprek met de Sovjetambassadeur.

Het besluit tot een militaire interventie werd in Dresden nog niet genomen, maar Bulgarije bereidde zich al wel voor op een inval. Intern kostte het Zhivkov weinig moeite om zijn ministers te overtuigen van een militaire oplossing.¹³¹ Tijdens een vergadering van het Politburo van de Sovjet-Unie van 15 tot 17 augustus 1968 werd er uiteindelijk groen licht gegeven voor 'operatie Donau', een codenaam voor een militaire interventie in

---

¹²⁸ Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered*, 225.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ "Cryptogram No 10456 from Polish Embassy in Bucharest, Ambassador Ochęduszek's Meeting with the Soviet Ambassador," August 28, 1968, History and Public Policy Program Digital Archive, Archive of Ministry of Foreign Affairs, Republic of Poland, D-I-R-0-2420-19/68, 24. Obtained and Translated by Adam Burakowski.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116920>

¹³¹ "Secret Decree of the Council of Ministers of the PR of Bulgaria for the Participation of Bulgarian Troops in the Warsaw Pact Operation in Czechoslovakia," August 20, 1968, History and Public Policy Program Digital Archive, Central Military Archive, Veliko Tarnovo, Fond 24, Record X-a, File 22. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. Translated by Vanja Petkova, Edited by Dr. Jordan Baev, Kalin Kanchev.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110312> (9 augustus 2015)

Tsjecho-Slowakije.¹³² Onder leiding van de Sovjet-Unie besloten de landen van 'de Vijf' hun legers in te zetten, tot grote vreugde van de Bulgaarse leider.¹³³

Het is echter goed denkbaar dat ook Ceausescu 'blij' was met de militaire interventie. Het was immers de ultieme manier om aan de gehele wereld zijn onafhankelijkheid van de Sovjet-Unie te laten zien. Allereerst liet hij namelijk per brief aan de 'Vijf' weten dat de hij de militaire interventie zag als een 'serieuze inbreuk' op de fundamentele waarden van de socialistische landen en communistische partijen, met name een serieuze overtreding van de bepalingen van het Warschau Pact'.¹³⁴ Tijdens de '23 augustus-viering', een Roemeense nationale feestdag, sprak Ceausescu zijn bevolking toe vanaf het balkon van de Centrale Commissie.

Er is geen acceptabele reden om toe te laten, ook maar voor een enkel moment, het idee van militaire interventie in de interne zaken van een andere socialistische staat(...)We verklaren naar iedereen: Het Roemeense volk wil elke buitenlandse kracht voorkomen om ons territorium van ons land binnen te dringen.¹³⁵

Ceausescu wilde zichzelf presenteren als de ideale man, die exact de belangrijke zaken durfde aan te halen en te doen op exact de juiste tijd.¹³⁶ Het is dan ook belangrijk om Ceausescu's afwijzing van de Praagse Lente niet te zien als een afkeuring van de inval van de Sovjet-Unie, maar als een interne verbetering van zijn eigen positie. Zijn manier van optreden paste immers geheel binnen zijn tactiek om via een nationaal communisme zijn macht te vergroten.

De gevolgen van de Praagse Lente

Ook de uitkomsten van de Praagse lente voor Roemenië moeten gezien worden in het kader van het nationale communisme van Ceausescu. Het Westen reageerde verheugd op

---

¹³² Kieran Williams, *The Prague Spring and its aftermath. Czechoslovak politics, 1968-1970* (Cambridge 1997) 109.

¹³³ Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered*, 240.

¹³⁴ Retegan, *In the shadow of the Prague spring*, 186.

¹³⁵ Ibid., 189. (eigen vertaling)

¹³⁶ Ibid., 190.

het optreden van de Roemeense leider.¹³⁷Iedereen die tegen het Kremlin inging, kon, met het oog op de Koude Oorlog, op steun rekenen. Ook Nederland was zeer gecharmeerd van de 'ondubbelzinnige veroordeling' van Ceausescu.¹³⁸ De Verenigde Staten reageerden eveneens tevreden op Ceausescu's speech, hetgeen aanleiding was voor de Amerikaanse president Richard Nixon een bezoek te brengen aan Roemenië in augustus 1969.

Het jaar daarop, in 1970, werd Ceausescu samen met zijn vrouw Elena uitgenodigd voor een tegenbezoek aan Washington. Dit leverde Roemenië ook economisch gezien voordelen op. Zo werd het land in 1971 toegelaten als lid tot het GATT, Wereldovereenkomst voor Tarieven en Handel, en het IMF, het Internationaal Monetair Fonds.¹³⁹ Maar wat in deze context belangrijk is, is dat er nooit sprake is geweest van een voornemen van Roemenië zich aan te sluiten bij het Westen. Ondanks dat het Westen in de veronderstelling was een echte bondgenoot erbij te hebben, bleef de toenadering van Roemenië tot het Westen beperkt tot economische en diplomatieke relaties. Ze zagen niet dat de koers van Roemenië voornamelijk bedoeld was om de interne macht te vergroten van Ceausescu. Wat Ceausescu echter onderschatte, is dat vanaf het toetreden van Roemenië tot internationale Westerse organisaties, het land voor het eerst gebonden was aan internationale regels, bijvoorbeeld aan de monetaire regels van het IMF en de Wereldbank.¹⁴⁰

In principe bleef Ceausescu ondubbelzinnig onderdeel van het socialistische blok. Roemenië kreeg weliswaar te maken met onschuldige sancties, zoals een tijdelijke stop van vluchten vanuit Berlijn naar Boekarest door Oost-Duitsland; het inactief maken van telexlijnen naar Roemeense ambassades en het onderscheppen van alle communicatielijnen naar Tsjecho-Slowakije. Belangrijker was dat de relatie met de Sovjet-Unie al snel weer normaliseerde. Amper 96 uur na de balkontoespraak van de Roemeense leider was er al een persoonlijk gesprek met de Sovjet Ambassadeur Basov. Hierin liet

---

¹³⁷ Crump, 'Nederland en het Warschaupact', 121.

¹³⁸ Ibid., 122.

¹³⁹ Deletant en Ionescu, *Romania and the Warsaw Pact*, 29.

¹⁴⁰ Ibid., 33.

Ceausescu weten dat een goede relatie met het Kremlin een topprioriteit was en dat er sprake was van vriendschap tussen de beide landen ondanks de verschillen.¹⁴¹

De uiteindelijke impact van de speech van Ceausescu werd voornamelijk onderstreept door de propaganda van Roemenië zelf. Kort na de speech van Ceausescu meldde Generaal Ion Gheorghe dat er 10-12 grote militaire Sovjet eenheden, 4 tot 5 Bulgaarse eenheden en 2 tot 3 Hongaarse eenheden langs de grens van Roemenië waren geïnstalleerd.¹⁴² Ceausescu wist dat er geen sprake kon zijn van een dreiging van een invasie in Roemenië, aangezien het Kremlin enkel overging tot militaire maatregelen als het monopolie van een communistische partij op het spel stond. In Roemenië was hier totaal geen sprake van, en dus was er ook geen reden tot een invasie.¹⁴³ Dit weerhield de Roemeense leider er echter niet van om de situatie op te blazen en zo te profiteren van sympathieën van bondgenoten, onder andere van de president van Joegoslavië. “We verdedigen onszelf, mocht er een invasie komen.”¹⁴⁴ De gehele Roemeense houding ten opzichte van de Praagse Lente stond enkel in het teken van de bevestiging van het nationale communisme van Ceausescu.

Voor Bulgarije bracht de Praagse Lente geen bijzonderheden met zich mee, er kwam geen nationale opschudding zoals in Roemenië. Bulgarije schaarde zich achter de Sovjet-Unie, wat door het Kremlin op prijs werd gesteld. Zhivkov liet wel zijn economische hervormingen uit 1965, gericht op meer liberalisatie en marktorientatie, terugdraaien. Volgens sommigen was dit een direct gevolg van de Praagse Lente. Maar dit is een veel te simplistische gedachte. De meeste veranderingen op economische gebied waren al vóór de militaire interventie in Tsjecho-Slowakije aangekondigd en tevens waren de economische hervormingen van 1965 maar van zeer beperkte invloed. Waarschijnlijker is dat de hervormingen teruggedraaid werden, omdat ze niet tot de gewenste uitkomst hadden geleid voor de communistische partij.¹⁴⁵ Ook de internationale positie van Bulgarije bleef na de Praagse Lente nagenoeg gelijk. Het land ging weliswaar relaties aan met West-Duitsland in 1973 en Vaticaanstad in 1975, maar dit stond in lijn met de Detente. Zhivkov

---

¹⁴¹ Retegan, *In the shadow of the Prague spring*, 202.

¹⁴² Ibid., 192.

¹⁴³ Crump, ‘Nederland en het Warschau Pact’, 121.

¹⁴⁴ Retegan, *In the shadow of the Prague spring* (Michigan 2000) 199.

¹⁴⁵ Debroy, ‘Two Cycles of Reform in Bulgaria’, 38.

zette zijn contacten met de Derde Wereld voort en werd goede vrienden met leiders als Muammar al-Qaddafi en Saddam Hussein.¹⁴⁶

Conclusie

Terwijl tijdens de Hongaarse Opstand in 1956 Bulgarije en Roemenië een nagenoeg gelijke positie innamen ten opzichte van de Sovjet-Unie, was dit tijdens de Praagse Lente in 1968 geheel anders. Hoe is dit te verklaren?

Nadat Ceausescu in 1965 aan de macht was gekomen in Roemenië, was het voor hem noodzakelijk om zijn eigen positie veilig te stellen. Hij ondervond immers nog veel concurrentie binnen zijn communistische partij. Door het 'nationaal communisme'-methode probeerde hij zowel afstand te nemen van zijn concurrenten, zijn voorganger en de Sovjet-Unie. Dit leidde tot een sterke groei aan populariteit zowel binnen de Roemeense bevolking als de communistische partij. Dit gaf Ceausescu steeds meer mandaat om in zijn buitenlandbeleid afstand te nemen van het Kremlin. Tegelijkertijd zorgde zijn toenadering tot het Westen en verschillende economische hervormingen voor een economische groei in Roemenië, hetgeen leidde tot een verdere verbetering van de positie van Ceausescu.

De Praagse Lente kwam dan ook op een goed moment voor Ceausescu om definitief de onafhankelijke koers van Roemenië ten opzichte van de Sovjet-Unie te bevestigen. Ceausescu maakte bewust geen onderdeel uit van 'de vijf' landen, die regelmatig bij elkaar kwamen om te vergaderen over de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije. Dus toen 'de Vijf' besloten over te gaan tot een militaire inval in Praag, wist Ceausescu hier handig gebruik van te maken. Ten overstaande van de gehele wereld maakte hij duidelijk dat Roemenië los stond van de Sovjet-Unie, ondanks dat beide landen wel deel uitmaakte van dezelfde invloedssfeer. Desalniettemin zocht Ceausescu snel contact met de Sovjet-Unie, zodat de bilaterale relaties niet werden geschaad. Het optreden van Roemenië moet dan gezien worden als een methode waarmee Ceausescu zowel intern als extern de onafhankelijke positie van Roemenië kon bevestigen met als voornaamste doel een verbetering van zijn eigen positie.

---

¹⁴⁶ S. Katsikas, *Negotiating Diplomacy in the New Europe. Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria* (New York 2012) 23.

Zhivkov daarentegen handelde tijdens de Praagse Lente geheel volgens de wens van de Sovjet-Unie. Dit was niet zo vreemd, aangezien de invloed van het Kremlin de jaren voorafgaand aan de Praagse Lente alleen maar was vergroot. De Bulgaarse economie leunde grotendeels op de gunsten van de Sovjet-Unie en ook politiek was Zhivkov afhankelijk van de steun vanuit het Kremlin. Zhivkov ondernam wel pogingen om zijn interne positie te verbeteren, maar had niet eenzelfde positie als die van Ceausescu in Roemenië. Bovendien zag Zhivkov niet hoe belangrijk zijn bondgenootschap was voor het Kremlin en kon Bulgarije niet profiteren van zijn speciale positie binnen het socialistische blok. Desalniettemin zorgde de steun van Zhivkov voor de militaire inval in Tsjecho-Slowakije wel voor een verbetering van zijn interne positie. Het was duidelijk wat het Kremlin zou ondernemen tegen groepen binnen het socialistische blok die afvallig waren ten opzichte van de lijn vanuit het Kremlin.

Na de Praagse Lente namen Roemenië en Bulgarije een geheel andere positie in binnen het socialistische blok dan daarvoor. Roemenië als het land met een eigen individuele koers en Bulgarije als de trouwste bondgenoot van het Kremlin.

Hoofdstuk 4 'Opmaat tot de laatste crisis'

Inleiding

Het einde van Detente was de opmaat naar de val van Bulgarije en Roemenië in 1989.

Detente tijdens de jaren '70 was een tijd van ontspanning binnen de Koude Oorlog.

Hierdoor was het voor Roemenië, en in mindere mate Bulgarije, mogelijk om contacten met het Westen op te bouwen. Dit leidde veelal tot economische relaties, waarbij landen aan beide kanten van het ijzeren gordijn economisch konden profiteren. Het einde van Detente betekende voor veel landen, waaronder Roemenië en Bulgarije, dan ook negatieve gevolgen voor hun nationale economie. Er waren immers nog nauwelijks handelsmogelijkheden met het Westen mogelijk, waardoor zowel de Roemeense als de Bulgaarse economieën met grote tekorten kampten en ook het internationale imago van beide landen zat in een duidelijk neerwaartse spiraal. Ook hadden beide landen te maken met interne onrust. In Roemenië werden de protesten steeds luider en gingen steeds meer inwoners zich verenigen. Opvallend was dat er ook in Bulgarije protesten kwamen tegen de leiding, hetgeen niet meer voorgekomen was sinds de dood van Stalin.

Zowel Zhivkov als Ceausescu probeerden door het aandragen van allerlei oplossingen de economische problemen te beëindigen. Met de komst van Gorbatsjov leek er een nieuwe mogelijkheid te zijn gekomen, namelijk de economische hervormingen van Gorbatsjov; 'Perestrojka'. Hierdoor moest er een herstructurering en openheid van de economie plaatsvinden. Desondanks maakten geen van beide landen 'gebruik' van dit concept. Dat Ceausescu zich niet veel aantrok van de nieuwe Sovjetleider is nauwelijks verrassend te noemen, de geïsoleerde koers van Roemenië zorgde er intussen voor dat Ceausescu zich nog amper bemoeide met het buitenland. Maar dat ook Zhivkov niet volledig achter de nieuwe lijn van het Kremlin stond was wel degelijk een verrassing. Ook na Detente leunde Zhivkov namelijk op de steun vanuit het Kremlin en voor het eerst volgde de Bulgaarse leider niet geheel de lijn van het Kremlin. Vanwaar dit verschil? En wat waren de directe gevolgen van het slechte economische klimaat voor de macht van Ceausescu en Zhivkov? Was dit de voornaamste reden van de gebeurtenissen in 1989 of zijn er andere factoren belangrijker?

Roemenië

Binnenlands beleid

Het einde van Detente, rond 1980, betekende ook een einde aan de economische groei in Roemenië. Dit had voornamelijk te maken met een verslechtering van het Roemeense imago in het Westen. Nu kampte heel Oost-Europa met imago verlies, maar dat van Roemenië was een stuk slechter dan dat van buurlanden als Joegoslavië of Hongarije. Roemenië was bekend komen te staan als een land met een 'geheimzinnige' samenleving en 'grillige' leiders. Bovendien kon Roemenië steeds minder vaak voldoen aan de vraag naar zijn producten. Door slechte investeringen, voornamelijk gemaakt in de jaren '60 en '70, waren er structurele problemen ontstaan binnen de landbouwsector. Hierdoor stroomde er steeds minder harde valuta het land binnen, waardoor Roemenië steeds hogere schulden opbouwde.¹⁴⁷ Schulden stonden natuurlijk haaks op het 'nationale communisme' gedachtegoed, waarbij Roemenië nastreefde om onafhankelijk van andere landen te zijn.

De economische problemen vormde dus een ondermijning van Ceausescu's machtspolitiek. Het was dus van essentieel belang dat hij nieuwe hervormingen zou doorvoeren. De hervormingen stonden dan ook in het teken van een opvoering van de eigen productie en een terugdringen van de afhankelijkheid van het buitenland. Het resulteerde echter in een hogere werkloosheid en hierop kwam veel kritiek binnen de Roemeense samenleving. Protesten, die ook al in de jaren '60 en '70 waren georganiseerd, werden steeds luider in de jaren '80. Voorheen waren protesten voornamelijk onder mijnwerkers voorgekomen, maar nu gingen steeds meer bedrijfstakken staken. De economische onvrede verspreidde zich over verschillende bevolkingslagen en beroepsgroepen. De overheid regeerde met ijzeren hand. Vaak werd de geheime dienst, de Securitate, ingezet om de demonstraties neer te slaan. Desalniettemin zorgde dit optreden er niet voor dat de protesten minder werden; hoe harder de reactie van de overheid, hoe feller de protesten.

De protesten hadden echter geen enkele invloed op zelfs de meest ingrijpende plannen van Ceausescu. In 1988 kondigde Ceausescu 'de systematisering' aan; plannen om

---

¹⁴⁷D. Deletant en M. Ionescu, *Romania and the Warsaw Pact: 1955-1989*, CWIHP Working Paper No. 43 (Washington 2004) 35

de ruimtelijke ordening te veranderen. Het doel was de industrialisatie van het land gelijk te verdelen. Dit moest leiden tot een verhoging van de levensstandaarden en de mogelijkheid om culturele faciliteiten ook naar kansarme gebieden te brengen. In theorie moesten deze plannen zorgen voor meer banen, maar in feite werd het land opnieuw opgebouwd naar de wensen van Ceausescu.¹⁴⁸ Niet zozeer het plan zelf, maar de manier waarop Ceausescu het aankondigde, was vooral opvallend. Waar hij tijdens de aankondiging van zijn vorige hervormingsplannen retoriek had gebruikt van collectief leiderschap, legaliteit of karakteristieken van de participatie democratie, was dat hier niet het geval. Deze retoriek was blijkbaar niet meer nodig om zijn positie als leider te verstevigen. Ditmaal refereerde Ceausescu nergens naar en probeerde hij zijn plannen niet te legitimeren, zijn houding was veranderd. Vanaf dat moment zag Ceausescu zich als een alwetende persoon die eventuele fouten zou weten af te schuiven op andere partijgenoten en waar hij zelf geen blaam trof.

De Partij

Het nationaal communisme van Ceausescu had zich al vanaf de jaren '70 uitgebreid. Niet langer stond alleen de onafhankelijkheid van Roemenië centraal, ook kwam er meer aandacht voor de verheerlijking van de Roemeense leider zelf. Geïnspireerd door de persoonlijkheidscultus rondom de leiders in China en Noord-Korea, zag Ceausescu een ultieme manier om oppositie tegen hem onmogelijk te maken. Niemand zou immers in durven te gaan tegen iemand die een bijna 'goddelijke' status had. In de jaren '80 breidde de cultus rond Nicolae zich uit, waarbij er ook aandacht kwam voor zijn vrouw Elena. Het echtpaar portretteerde zich zelfs als 'vader en moeder' van de staat, die wisten wat het beste voor hun inwoners was. Bovendien probeerde Ceausescu via de communistische partij steeds meer grip te krijgen op de Roemeense samenleving. In 1979 moest de partij daarom verjongen, om ook de jongeren in de samenleving te bereiken. De verschillende plannen om de partij te verjongen mislukten echter, maar de propaganda werd ingezet om men te overtuigen dat enkel 'de beste' van de samenleving lid waren van de partij. Hierdoor

---

¹⁴⁸ Fischer, *Nicolae Ceausescu*, 254.

kwamen er wel degelijk meer leden, zowel in alle beroepsgroepen als alle lagen van de samenleving.¹⁴⁹

De cultus rondom Nicolae Ceausescu zorgde ervoor dat in de jaren '70 steeds meer tegenstanders uit de weg werden geruimd. Deze opengevallen plekken werden opgevuld door personen die loyaal waren aan Ceausescu, hetgeen weer leidde tot een verdere vergroting van zijn macht. Zijn systeem van cliëntelisme en nepotisme werd in de jaren '80 voortgezet, ditmaal met als grootste verschil dat zijn familieleden en vrouw Elena naar voren werden geschoven. Dit ging zelfs zover dat Elena werd aangesteld als 'tweede-in-rang'. Zo werd ze onderminister van Roemenië, lid van het Politburo en voorzitter van de commissie die ging over de plaatsing van kaderleden. In praktijk betekende dit dat alle personele overeenkomsten door haar en haar naaste assistent secretaris Emil Bobu werden gesloten. Ook zijn jongste zoon, Nicu, kreeg een positie binnen de communistische partij. Naast kandidaat-lid voor het Politburo, werd Nicu eveneens de partijbaas van de regio Sibiu in Transsylvanië. Hier werd hij klaargestoomd om zijn vader op te volgen. Ondanks dat veel leden binnen de Communistische Partij niet achter de benoemingen stonden, durfde niemand er tegenin te gaan. Ze waren bang om vervolgd te worden door de Securitate.¹⁵⁰

Het gevolg van de macht van Ceausescu over de partij was enerzijds dat deze niet meer kon functioneren als autonoom orgaan; de partij werd enkel nog gebruikt om de hervormingen van Ceausescu door te voeren. Daarnaast werden partijleiders stelselmatig door Ceausescu vernederd, waardoor er steeds meer onvrede ontstond jegens de Roemeense leider. Ceausescu had echter totaal niet door dat zijn imago binnen de partij steeds slechter werd, hij geloofde namelijk heilig in zijn eigen propaganda. Bovendien was er niemand die hem duidelijk durfde te maken hoe de situatie werkelijk was midden jaren '80. De communistische partij was inmiddels verlamd, en het enige nog werkende orgaan binnen de Roemeense samenleving was zijn trouwe Securitate.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Fischer, *Nicolae Ceausescu*, 200.

¹⁵⁰ Vladimir Tismaneanu, 'the revival of politics in Romania', *The academy of Political Science* no. 1 (1991), 85-99, aldaar 87.

¹⁵¹ Ibid.

De internationale positie

Internationaal gezien ging de positie van Ceausescu sterk achteruit. Allereerst kreeg Roemenië te maken met enkele incidenten, zoals de desertie van een hoge leider van de Securitate, Ion Mihai Pacepa. Deze geheimagent vluchtte in 1978 naar het Westen en openbaarde de wreedheden van het Roemeense regime in het boek *'Het Duivelsrijk van Ceausescu'*.¹⁵² De internationale gemeenschap ging zich steeds meer tegen de Roemeense leider keren. Vanuit het Westen kwam er veel kritiek op het gebrek aan mensenrechten in Roemenië. Ook de manier waarop Roemenië omging met zijn omgeving was onderwerp van gesprek, aangezien Ceausescu in zijn systematiseringsplannen geen rekening had gehouden met het unieke werelderfgoed in Roemenië.

Exemplarisch van de teloorgang van het internationale imago van Roemenië was de bilaterale relatie met de Verenigde Staten. Sinds 1975 had Roemenië de status van "most favored nation" genoten, dat in de praktijk handelsvoordelen had opgeleverd voor Roemenië. De economische problemen van Roemenië waren aan het einde van de jaren '80 echter zo urgent, dat Ceausescu besloot de status op te zeggen. Ceausescu was er namelijk van overtuigd dat hij elk moment de status weer kon verkrijgen van de Amerikanen, maar hij had totaal geen weet van zijn impopulariteit in het Amerikaanse Congres. Het imago van Roemenië was duidelijk in verval.¹⁵³

Andere gebeurtenissen onderschreven nogmaals de individuele koers van Roemenië. Op 22 november 1978 werd door Brezjnev opgeroepen om de statuten van het Warschau Pact te vernieuwen, dit zou leiden tot meer militaire samenwerking. Het was een reactie op de toenadering tussen China en de NAVO-landen, die meer gingen samenwerken op economisch en militair gebied. De Sovjet-Unie voelde zich bedreigd.¹⁵⁴ Ceausescu wilde hier niets van weten en vond dat zijn land niet hoefde op te draaien voor het 'avontuurlijke'

---

¹⁵² Ion Mihai Pacepa, *Het Duivelsrijk van Ceausescu* (Baarn 1990) 5.

¹⁵³ Juliana Geran, 'Why Romania no longer deserves to be a most favored Nation' (26 juni 1985) <http://www.heritage.org/research/reports/1985/06/why-romania-no-longer-deserves-to-be-a-most-favored-nation> (24 september 2015)

¹⁵⁴ Document No. 84: Speech by Brezhnev at the Political Consultative Committee Meeting in Moscow, November 22, 1978 in: V. Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich) 418-421, 418.

beleid van het Kremlin. Een ander voorbeeld was de reactie van Ceausescu op de Sovjet inval in Afghanistan in 1979. Het was volgens hem niet nodig om troepen naar Afghanistan te sturen, maar moesten er andere middelen worden gebruikt.¹⁵⁵

Vanaf midden jaren '80 waren het voornamelijk de economische problemen van Roemenië die een stempel drukte op de internationale koers van Roemenië. Er moest daarom weer bespaard worden, want Ceausescu wilde geen schulden hebben bij andere landen. Zo probeerde Ceausescu de opbouw van een militair apparaat binnen het socialistische blok te beëindigen. Ceausescu drong aan op demilitarisatie, zowel bij buurlanden als daarbuiten. Zo stelde hij op 22 september 1986 bij de nieuwe Sovjet leider Michail Gorbatsjov voor om het militaire budget unilateraal te verminderen. Gorbatsjov stond weliswaar welwillend tegenover het plan, maar ging er uiteindelijk niet mee akkoord.¹⁵⁶ Een maand later probeerde Ceausescu het opnieuw, ditmaal bij de militaire raad van het Warschau Pact. Er was totaal geen sprake van oorlogsgevaar, stelde Ceausescu, waardoor een uitgave vermindering op militair gebied een logisch stap zou zijn. Hij gaf zelfs letterlijk aan dat het geld dat hiermee bespaard kon worden, weer in de eigen economie kon worden gestopt.¹⁵⁷ Ook hier wist Ceausescu geen steun voor te vinden. Dat was ook niet zo vreemd, Detente was immers afgelopen en een nieuwe wapenwedloop had zich alweer aangekondigd binnen de Koude Oorlog. Bovendien had Roemenië zich door zijn eigenzinnige koers helemaal buitenspel gezet, waardoor geen enkele bondgenoot binnen het socialistische blok nog overeenkomsten met Roemenië wilde sluiten. Na Detente had Roemenië zich dusdanig geïsoleerd, dat er geen mogelijkheden meer waren tot politieke of economische samenwerkingen, zowel met het Westen als met zijn socialistische bondgenoten.

---

¹⁵⁵ Document No. 87: Ceausescu's speech at the political Consultative Committee Meeting in Warsaw, May 14-15, 1980 in: V. Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich) 435-437, 437.

¹⁵⁶ Document No. 116: Report to the Bulgarian Politburo on Romanian Arms Reduction Proposals, September 22, 1986 in: V. Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich) 539-540, 539.

¹⁵⁷ Document No. 118: Summary of Statements at the Military Council meeting in Bucharest, November 10-11, 1986 in: V. Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich) 546-548, 548.

Bulgarije

Binnenlands beleid

Ook Bulgarije zat na Detente economisch in zwaar weer. Volgens Zhivkov was dit vooral veroorzaakt door het gebrek aan grondstoffen, waardoor Bulgarije weinig geld kon verdienen op de internationale markt. De werkelijke reden was echter dat Bulgarije zich niet had ontwikkeld. Technologisch gezien stond het land nog in de kinderschoenen. Als gevolg hiervan had het land zich nog niet kunnen ontwikkelen van een extensieve naar een intensieve economie. De Bulgaren klopten zelfs bij de Verenigde Staten aan, de grote vijand, om technologische informatie in te winnen. Het imago van Bulgarije was echter zo slecht dat de Verenigde Staten totaal geen behoefte had om handel te voeren met het Balkanland.¹⁵⁸ In de jaren '80 liep de staatsschuld van het land dan ook snel op. Waar die in 1985 nog 3.9 miljard Amerikaanse dollars bedroeg, was de schuld in 1989 toegenomen tot 10.2 miljard dollar.¹⁵⁹ Zhivkov probeerde door het invoeren van allerlei hervormingen de situatie nog te verbeteren, bijvoorbeeld meer vrijheden voor individuele bedrijven, maar dit leidde echter niet tot grote verbeteringen.¹⁶⁰

Ondanks de slechte economische situatie in het land, was er geen sprake van grote ontevredenheid onder de Bulgaarse bevolking. Er ontstonden geen massale opstanden of demonstraties. Dit had voornamelijk te maken met het 'zondebok' beleid van Zhivkov. Zhivkov probeerde de Bulgaren namelijk af te leiden door de Turkse minderheid in het land als zondebok te bestempelen. Deze groep kreeg dan ook steeds vaker te maken met beperkingen. Waar in de jaren '40 er voornamelijk maatregelen werden genomen om de

---

¹⁵⁸ "Talks between Todor Zhivkov and John Whitehead, US Under Secretary of State, Sofia," February 04, 1982, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archives, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 392. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova, edited by Dr. Jordan Baev, Momchil Metodiev, and Nancy L. Meyers, and obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112029>

¹⁵⁹ Marvin Jackson, 'the rise and decay of the socialist economy in Bulgaria', 206.

¹⁶⁰ "Official talks between Todor Zhivkov and Andreas Papandreou, Prime Minister of Greece," April 22, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 414. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova. Edited by Dr. Jordan Baev, Momchil Metodiev, and Nancy L. Meyers. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112045>

culturele Turkse achtergrond te verminderen, zoals de vervanging van Turkse plaatsnamen in Zuid-Bulgarije, richtten de maatregelen in de jaren '80 zich voornamelijk op de persoonlijke vrijheden. Turkse Bulgaren werden voortaan gedwongen hun achternaam te veranderen in een Slavische variant. Veel mensen weigerden dit, waarna Zhivkov militairen inzette, zelfs tanks, om hen te dwingen. Het was de grootste Bulgaarse militaire actie na de Tweede Wereldoorlog. Daarna volgden er nog meer maatregelen, zoals het verbod op het wassen van hun doden of het uitreizen naar Mekka.¹⁶¹

De ontevredenheid onder de Turkse minderheid groeide, waarna er steeds meer Turkse Bulgaren de straat op gingen om te demonstreren. Vanaf het midden van de jaren '80 had Zhivkov zijn handen vol aan de protesten van de Turks-Bulgaarse minderheid in zijn land. In 1989 kwam hij uiteindelijk met een ultieme poging om van alle problemen af te zijn, door de grenzen open te stellen en de Turks-Bulgaarse minderheid de kans te geven om naar Turkije terug te keren. Zhivkov had echter niet de economische gevolgen hiervan voorzien. Veel Turkse Bulgaren waren namelijk werkzaam geweest in de landbouw, waardoor de landbouwsector te kampen kreeg met een tekort aan mankracht. Bovendien zorgde het openen van de grenzen voor directe spanningen met Turkije zelf en kwam er voor het eerst openlijk kritiek op het beleid van Zhivkov onder de eigen bevolking.¹⁶² Hierdoor werd er een klimaat geschapen waarbij er niet alleen plek was voor kritiek, maar waar men ook kon discussiëren over alternatieve maatregelen of een koers zonder Zhivkov voor Bulgarije.

Partij

De communistische partij in Bulgarije kreeg te maken met de nieuwe plannen vanuit het Kremlin. Michail Gorbatsjov kondigde vanaf midden jaren 80 'Glasnost' en 'Perestrojka' aan. Hier wilde Gorbatsjov een 'verbouwing' in economische zin bewerkstelligen;

---

¹⁶¹ Crampton, *A Concise history of Bulgaria*, 209.

¹⁶² Ron Synovitz, 'Ten years After. The fall of Communism in East/Central Europa', (versie 28 juli 2015),

<http://interconnected.org/notes/2004/11/prague/mirrors/www.rferl.org/nca/special/10years/bulgaria1.html> (datum onbekend)

economische hervormingen moesten voor groei moest zorgen.¹⁶³ Glasnost zou voor meer openheid moeten zorgen binnen de communistische partij.¹⁶⁴ Opvallend was dat Zhivkov enkel de methode van Perestrojka wilde doorvoeren en hij Glasnost negeerde. Dit valt te verklaren doordat Glasnost negatief kon uitpakken voor zijn positie. Hij kwam door zijn minderhedenpolitiek immers steeds verder onder druk te staan en een openlijke discussie hierover zou dit waarschijnlijk verergeren.¹⁶⁵

Er was dus geen sprake van openheid binnen de partij, terwijl er wel degelijk sprake was van onvrede. Hierdoor werden er steeds meer bondgenootschappen binnen de partij gesloten, die zich tegen Zhivkov keerden. De grootste criticus was de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken, Petar Mladenov. Hij kreeg, in zijn hoedanigheid als minister, internationaal veel kritiek over zich heen over de assimilatiepolitiek van Zhivkov. Hierdoor ging Mladenov zich steeds meer verzetten tegen Zhivkov. Dit deed hij bijvoorbeeld door de gevluchte Turkse-Bulgaren uit te nodigen zich weer te vestigen in Bulgarije.¹⁶⁶

De internationale positie

Aan het begin van de jaren '80 bleef Zhivkov trouw aan de internationale koers van de Sovjet-Unie. Zhivkov had, net als het Kremlin, veel aandacht voor de Derde Wereld en de internationale strijd tegen het imperialisme. Zo ontmoette Zhivkov in 1979 de Zimbabwaanse leider van de Afrikaanse Nationale Unie (ZANU), en latere president van Zimbabwe, Robert Mugabe om te praten over het gevaar van het kapitalisme.¹⁶⁷ Een jaar later had Zhivkov met de Syrische leider Hafez Al-Assad een ontmoeting, waarbij de rol van

---

¹⁶³ Bezemer en Jansen, *Een geschiedenis van Rusland*, 310.

¹⁶⁴ Ibid., 311.

¹⁶⁵ Charles Gati, 'Gorbachev and Eastern Europe' (28 juli 2015), <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/1987-06-01/gorbachev-and-eastern-europe> (zomer 1987)

¹⁶⁶ Albert Melone, *Creating parliamentary government. The transition to democracy in Bulgaria* (Columbus 1998) 259.

¹⁶⁷ "Minutes of Todor Zhivkov – Robert Mugabe Conversation, Sofia," July 29, 1979, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 378-B, Record 1, File 523. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova; Edited by Dr. Jordan Baev and obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111111>

Amerika in het Midden-Oosten conflict werd besproken.¹⁶⁸ De houding van Zhivkov in de jaren '80 kende veel parallellen met zijn houding in de jaren '60. Tijdens de gesprekken met Mugabe en Al-Assad kwam weer het 'calimero-complex' van Zhivkov naar voren. Zo achtte hij Bulgarije niet in staat om echt financiële hulp te bieden, of een rol van betekenis te spelen, omdat het land "geen echte grootmacht was". Veel meer dan politieke steun was de bijdrage van Bulgarije dan ook niet.¹⁶⁹

Na de aankondiging van Zhivkov's assimilatiepolitiek midden jaren '80 leed Bulgarije grote imagoschade bij zijn buurlanden, voornamelijk bij Turkije. In 1987 kwam de relatie tussen beide landen tot een dieptepunt toen Bulgarije Turkije beschuldigde van het verspreiden van valse informatie over hun assimilatiepolitiek tegenover de Turkse minderheid.¹⁷⁰ Belangrijker was de verminderde samenwerking met de Sovjet-Unie. Zhivkov wilde immers geen glasnost doorvoeren, omdat deze openheid zijn eigen positie zou kunnen schaden. Bovendien was er sprake van een moeizame persoonlijke relatie tussen Zhivkov en Gorbatsjov. Tijdens een staatsbezoek van Zhivkov aan de Sovjet-Unie bezocht hij bijvoorbeeld de Sovjetleider pas op de tweede dag van zijn bezoek, een ongehoorde belediging. Zhivkov kon daarom steeds minder rekenen op de steun vanuit het Kremlin.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ "Minutes of Conversation between Todor Zhivkov and Hafez Al-Assad, Damascus," April 22, 1980, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 264. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova; Edited by Dr. Jordan Baev and Kalin Kanchev. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112728>

¹⁶⁹ "Minutes of Conversation between Todor Zhivkov and Hafez Al-Assad, Damascus," April 22, 1980, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 264. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova; Edited by Dr. Jordan Baev and Kalin Kanchev. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112728>

¹⁷⁰ Document No 113: Bulgarian Memorandum on the Bulgarian-Romanian Proposal for a Chemical Weapons-Free Zone in the Balkans, March 21, 1986 in: V. Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich) 526-527, 527.

¹⁷¹ Crampton, *A Concise history of Bulgaria*, 213.

Conclusie

Het einde van Detente zorgde voor zowel Bulgarije als Roemenië voor grote economische problemen. De slechte economische staat van het land was problematisch voor Ceausescu, aangezien dit zijn 'nationaal communistische' beleid zou verzwakken. Roemenië moest immers onafhankelijk zijn ten opzichte van andere staten en daar hoorden geen schulden bij. Via allerlei economische hervormingen probeerde Ceausescu de schulden dan ook snel weer af te lossen. De hervormingen waren voornamelijk gericht op de creatie van een hogere productie, maar niet op het welzijn van de Roemeense bevolking. Steeds vaker kwam hier dan ook protest vanuit de Roemeense samenleving tegen.

Tegelijkertijd probeerde Ceausescu zijn macht te vergroten door de creatie van een persoonlijkheidscultus. Dit had als voornaamste doel de Roemenen af te leiden van de economische malaise. Hierdoor kreeg Ceausescu steeds meer macht, zowel binnen de communistische partij als binnen de Roemeense bevolking. Een belangrijk gevolg hiervan was dat de macht van Ceausescu dusdanig sterk was binnen de communistische partij, dat deze als het ware 'verlamd' raakte. Ceausescu kreeg zo niet meer te maken met kritiek en ging steeds meer in zijn eigen propaganda geloven. Bovendien was het voor de bevolking onmogelijk geworden om te protesteren tegen de economische hervormingen via de communistische partij. Uiteindelijk zou in 1989 het openlijk protesteren de enige mogelijkheid blijken om hun onvrede te uiten.

Net als voor Ceausescu, waren de onprettige economische omstandigheden slecht voor de positie van Zhivkov. Dit kwam voornamelijk doordat de positie van Zhivkov niet zo sterk was, dat er geen interne kritiek op hem was. Het was voor Zhivkov van essentieel belang om de mensen af te leiden van de economische malaise, waardoor hij besloot de Turks-Bulgaarse minderheid als zondebok te maken. De uitkomst was echter niet zoals Zhivkov die voor ogen had. De maatregelen zorgde namelijk al snel voor onrust binnen de Bulgaarse samenleving en voor een afname van de internationale prestige. Het gevolg hiervan was dat steeds meer Bulgaren zich tegen Zhivkov's beleid gingen keren. Binnen de communistische partij keerden ook steeds meer personen tegen Zhivkov's gedachtegoed en gingen verbonden sluiten, aangestuurd door Mladenov. Dit had in principe geen probleem voor Zhivkov hoeven zijn, zo lang hij de steun van het Kremlin maar had behouden.

Desalniettemin veranderde de relatie tussen Bulgarije en de Sovjet-Unie drastisch. Zhivkov

weigering om 'glasnost' door te voeren viel niet goed. Glasnost had immers de zwakheden van zijn minderhedenbeleid kunnen aantonen, wat een bedreiging voor de interne positie van Zhivkov zou zijn geweest. Wat echter veel schadelijker was voor de positie van Zhivkov, was de slechte relatie met het Kremlin. Het minderhedenbeleid van Zhivkov zorgde er dus voor dat zowel zijn interne positie als de relatie met de Sovjet-Unie dusdanig verslechterde, dat niet alleen het idee van een Bulgarije zonder Zhivkov steeds meer bespreekbaar werd, maar zelfs dichterbij de realiteit kwam.

Hoofdstuk 5 Conclusie

1989, wat was er nu precies aan de hand? Aan het einde van de jaren '80 wilde Gorbatsjov verandering in de staatssystemen van Oost-Europa. Hij was sceptisch of bepaalde leiders in Oost-Europa, als Zhivkov en Ceausescu, deze veranderingen zouden kunnen doorvoeren. Dit betekende voor Bulgarije dat de anti-Zhivkov factie binnen de communistische partij aan steun won vanuit het Kremlin, waardoor zij Zhivkov konden verwijderen als leider van Bulgarije. Al langer was het imago van Zhivkov binnen de Bulgaarse samenleving en de communistische partij tanende. Desalniettemin had Zhivkov kunnen aanblijven, aangezien hij de steun behield vanuit het Kremlin. Doordat de steun aan het einde van 1989 echter wegviel, was er geen mogelijkheid meer voor de Bulgaarse leider om aan de macht te blijven en trad de langstzittende communistische leider van Oost-Europa in november 1989 af.

De situatie in Roemenië lag in 1989 een stuk complexer. Al sinds het einde van de jaren '60 had Ceausescu geen echte steun meer vanuit de Sovjet-Unie gekregen, maar desondanks had dit geen invloed op de machtsbasis van Ceausescu gehad. Ceausescu leunde immers al sinds zijn beginperiode voornamelijk op de steun vanuit andere machtsfactoren, namelijk de communistische partij en de Roemeense bevolking. Aangezien vanaf het einde van de jaren '70 de communistische partij onder controle stond van Ceausescu, was een omwenteling enkel nog mogelijk via de Roemeense bevolking. Door middel van protesten en demonstraties lieten de Roemenen hun onvrede blijken. Toen bleek dat dit geen verschil maakte, besloot de Roemeense bevolking over te gaan tot geweld.

Het verschil in 1989 wordt nog opvallender wanneer er gekeken wordt naar het begin van de communistische regimes in beide landen in de jaren '40. Na de Tweede Wereldoorlog hadden beide landen te maken met een soortgelijke situatie. Door middel van steun vanuit het Kremlin had in beide landen de communistische partij aan de macht kunnen komen. Een klein, maar essentieel verschil tussen Roemenië en Bulgarije was dat er binnen de Roemeense communistische partij een machtsstrijd gaande was, waar in Bulgarije Chervenkov al snel de steun verkreeg van Stalin. Doordat Gheorghiu-Dej actief zijn populariteit moest vergroten binnen de Roemeense communistische partij en

samenleving, creëerde hij zo een persoonlijke machtsbasis. Toen in 1953 Stalin overleed en zijn opvolger Chroesjtsjov de destalinisatie aankondigde, bleek dit de redding te zijn voor Gheorghiu-Dej om aan de macht te kunnen blijven.

Destalinisatie betekende voor zowel Chervenkov als Gheorghiu-Dej echter wel een ondermijning van hun macht, dat verregaande gevolgen kende. Beide leiders waren immers pas onlangs aan de macht gekomen, waardoor hun macht nog niet groot genoeg was dat ze zonder steun vanuit het Kremlin konden blijven regeren. Het was van essentieel belang voor beide leiders om steun te vergaren binnen hun communistische partij en hun bevolking. Doordat Gheorghiu-Dej deze steun in een bepaalde mate al had verkregen, vanwege de interne concurrentiestrijd, kon hij de destalinisatie overleven. Chervenkov had deze steun niet, waardoor hij genoodzaakt was kort na het overlijden van Stalin zijn positie op te geven. Hij werd opgevolgd door Zhivkov.

Ondanks dat de relatie van Gheorghiu-Dej met het Kremlin verslechterd was, steunde Roemenië de inval van de Sovjet-Unie in Hongarije. De verklaring hiervoor is dat Gheorghiu-Dej wel een zekere mate van interne steun bezat in Roemenië, maar deze nog niet sterk genoeg was dat hij geheel zonder steun vanuit het Kremlin kon regeren. Bovendien had de Sovjet inval in Hongarije ook positieve interne gevolgen voor de Roemeen, omdat vanaf dat moment het duidelijk werd dat iedereen die openlijk aan de macht van de Sovjet-Unie zou twijfelen, een militaire reactie vanuit het Kremlin kon verwachten. De steun van Zhivkov aan het adres van Chroesjtsjov ten tijde van de Hongaarse Opstand had voor de Bulgaarse leider opvallend genoeg juist negatieve interne gevolgen, omdat er kritiek kwam op de trouwe steun die Zhivkov had ten opzichte van de Sovjet-Unie. Deze kritiek werd echter met behulp vanuit de Sovjet-Unie snel teniet gedaan. Hierdoor kon Zhivkov zijn positie weer veilig stellen, maar dit had tevens als gevolg dat hij nog afhankelijker werd van de Sovjet-Unie. De gevolgen van de Hongaarse Opstand in Roemenië waren echter veel groter. Doordat Chroesjtsjov de Roemeense steun positief overwaardeerde, besloot hij de Sovjettroepen uit Roemenië terug te trekken. Wat de Sovjetleider echter niet voorzag, was dat Gheorghiu-Dej door deze beslissing de vrijheid kreeg om een eigen internationale koers, los van de Sovjet-Unie, na te streven.

Deze vrije internationale koers van Roemenië, was van cruciaal belang voor het nationaal communisme onder de nieuwe leider van Roemenië: Ceausescu. Het doel van was

een onafhankelijk Roemenië binnen het socialistische blok. Het was een belangrijk onderdeel van Ceausescu om zich te onderscheiden van zijn directe concurrenten binnen de partij en zijn voorganger Gheorghiu-Dej. Dit had tot gevolg dat de invloed van de Sovjet-Unie in Roemenië sterk werd verminderd. In Bulgarije daarentegen was er juist sprake van een groeiende invloed vanuit Moskou. De economische investeringen in de Bulgaarse economie in de jaren '60 zorgde voor een verdere Bulgaarse afhankelijkheid. De posities die Bulgarije en Roemenië innamen ten tijde van de Praagse Lente waren dan ook exemplarisch voor de verschillende koersen die beide landen hadden ingenomen ten opzichte van de Sovjet-Unie. De bilaterale relatie tussen Roemenië en de Sovjet-Unie was immers sterk verminderd geraakt, terwijl de relatie tussen Bulgarije en de Sovjet-Unie sterker was dan ooit tevoren. Voor Ceausescu bleek de Praagse Lente zijn belangrijkste gebeurtenis als leider van Roemenië, omdat hij ten overstaande van de gehele wereld, en met name zijn eigen bevolking, de onafhankelijke koers van Roemenië kon bevestigen.

Ceausescu vergrootte zijn interne macht dan ook aanzienlijk, terwijl Zhivkovs positie nagenoeg onveranderd bleef. Ceausescu wist zijn communistische partij steeds verder naar zijn hand te zetten, mede dankzij een economische groei door de verbeterde relaties met het Westen. Daarnaast had Ceausescu een eigen persoonlijkheidscultus om zichzelf gecreëerd, wat een nog verdere vergroting van zijn macht met zich meebracht. Hierdoor had hij de macht om concurrenten binnen de partij te verwijderen. Het gevolg was dat de communistische partij aan het einde van de jaren '70 geheel onder zijn invloed kwam en als ware 'verlamd' raakte.

Het einde van Detente betekende voor beide landen zware economische problemen. In een poging deze problemen te maskeren, zette Zhivkov in op zijn assimilatiepolitiek. Zhivkov was bang dat de economische problemen, veelal het gevolg van zijn eigen wanbeleid, een bedreiging zouden kunnen vormen voor zijn positie. Zijn tactiek mislukte echter toen bleek dat zowel binnen de Bulgaarse samenleving als binnen de Bulgaarse communistische partij veel weerstand bestond tegen zijn plannen. Dit had geen probleem hoeven zijn, aangezien Zhivkov wel vaker te kampen had gehad met weerstand binnen zijn communistische partij, zo lang hij maar het vertrouwen had gehad vanuit het Kremlin. Maar de verhoudingen met het Kremlin hadden een veranderingen ondergaan. De slechte relatie met de nieuwe Sovjetleider Gorbatsjov maakte zijn positie steeds meer onstabiel.

Nadat Gorbatsjov duidelijk had gemaakt dat hij Zhivkov niet als de juiste persoon zag om de problemen in Bulgarije op te kunnen lossen, verloor Zhivkov zijn positie als leider van Bulgarije. Zijn machtsbasis, de Sovjet-Unie, had hem de rug toegekeerd.

Ook Roemenië had te maken met negatieve gevolgen na het einde van Detente. Het grote verschil was echter dat de Roemeense leider dus niet steunde op een eventuele relatie met de Sovjet-Unie. Gorbatsjov had weliswaar geen vertrouwen meer in Ceausescu, maar doordat de Sovjetleider geen macht meer bezat over Roemenië, had dit geen verregaande gevolgen. Bovendien was de communistische partij in Roemenië vanaf de jaren '70 geheel onder controle van Ceausescu geraakt. Dit had als gevolg dat enkel de Roemeense bevolking een einde kon maken aan het regime. Ceausescu was echter totaal niet op de hoogte van welke sentimenten er leefden onder de Roemeense burgers, doordat hij verblind was geraakt door zijn eigen propaganda. Hij zag niet in dat hij geen machtsbasis meer bezat onder zijn bevolking. Dit was dan ook de reden dat Ceausescu niet adequaat reageerde op de protesten in Roemenië en hij zeer verrast was toen hij geconfronteerd werd met een furieuze groep Roemenen op het plein in Boekarest in december 1989. Dankzij de verspreiding van de Roemeense onvrede via het Sovjet televisiekanaal, was het hele land op de hoogte geraakt dat de macht van Ceausescu tanende was. Hierna ging de bevolking over tot geweld, het laatste middel die zij bezaten om Ceausescu te verjagen, waardoor uiteindelijk via geweld een einde werd gemaakt aan de regeerperiode van de Roemeense socialistische dictator.

Historiografie en aanbevelingen

De gebeurtenissen van 1989 kunnen enkel worden verklaard, wanneer er gekeken wordt naar de gehele Bulgaarse en Roemeense geschiedenis vanaf het begin van de communistische regimes in de jaren '40. Tot aan de dood van Stalin hadden de Bulgaarse en Roemeense regimes voornamelijk overeenkomsten gekend. Doordat het Kremlin, na de dood van Stalin, echter de legitimiteit van beide leiders ondermijnde, ontstonden er verschillen en vanaf dit punt groeiden beide regimes steeds verder uit elkaar. De invloed van de Sovjet-Unie werd steeds kleiner in Roemenië, terwijl die echter steeds groter werd in Bulgarije. Hieruit kunnen dus enkele conclusies worden getrokken.

Allereerst is het duidelijk dat Gorbatsjov een grote rol speelde binnen de val van het communisme in Bulgarije. Als Gorbatsjov het vertrouwen in Zhivkov niet had opgezegd, dan had de anti-Zhivkov factie binnen de Bulgaarse communistische partij waarschijnlijk geen kans van slagen gehad. Het was immers vaker voorgekomen dat Zhivkov tegenstand had ondervonden binnen zijn eigen communistische partij, maar veelal kon dit door de steun vanuit het Kremlin overwonnen worden. Er kan dan ook gezegd worden dat het voornamelijk door de Sovjet-Unie kwam dat het communistische regime viel in Bulgarije. De gedachte dat Bulgarije de marionet van het Kremlin was, klopt dan ook grotendeels. Er moet echter niet vergeten worden dat Bulgarije veelal profiteerde van de steun vanuit het Kremlin en dat de positie van de Sovjet-Unie veelal de belangen van Bulgarije het beste vertegenwoordigden, zoals tijdens de Hongaarse Opstand en de Praagse Lente. Daarentegen maakte de grote economische en politieke invloed van de Sovjet-Unie het onmogelijk voor Zhivkov om een individueel buitenlandbeleid te kiezen, wat uiteraard indruiste tegen de soevereiniteit van het land. Of Zhivkov een eigen, individueel, buitenbeleid wilde heeft willen voeren lijkt overigens onwaarschijnlijk. Verschillende momenten tijdens de Koude Oorlog kon er waarschijnlijk nog meer voordelen worden binnengehaald voor Bulgarije, in ruil voor hun trouwe bondgenootschap. Zeker toen bleek dat Bulgarije opgegeven ogenblik nog het enige Sovjet vriendelijke regime was in de Balkan.

Roemenië daarentegen wist gedurende de Koude Oorlog steeds meer een soeverein land te worden, met zo weinig mogelijk invloed van de Sovjet-Unie. Dit kwam voornamelijk door de destalinisatie van Chroesjtsjov. Doordat de machtsbasis van de toenmalige Roemeense leider dusdanig werd ondermijnd, had hij geen andere keuze dan om afstand te nemen van de Sovjet-Unie. Hierdoor had Gorbatsjov uiteindelijk in de jaren '80 dan ook weinig invloed meer op het verloop van het einde van het communistische regime in Roemenië. Het is vooral de Roemeense bevolking aan te rekenen dat in 1989 het regime van Ceausescu viel. Zij waren namelijk nog de enige machtsfactor die ervoor kon zorgen dat er een einde kwam aan het regime van Ceausescu. Dat dit gepaard ging met geweld, is niet opmerkelijk omdat dit uiteindelijk de ultieme manier is van een bevolking om afstand te nemen van zijn regime of om hun woede te uiten. Zeker wanneer er geen politieke opties meer mogelijk zijn.

Uiteindelijk heeft de historische en *historical comparative research*-benadering laten zien dat de verschillen in 1989 een stuk complexer lagen dan enkel de invloed van de Sovjet-Unie of de mate van verzet binnen een bepaalde samenleving. Cruciaal in het verklaren van deze fenomenen is de historische achtergrond geweest, die enkel te achterhalen is door te kijken naar de 'lange geschiedenis' van de Koude Oorlog. Het zou dan ook verstandig zijn wanneer er meer onderzoek zou worden gedaan naar de standpunten van de andere landen binnen het socialistische blok tijdens de verschillende crises binnen het socialistische blok. Bovendien is het van essentieel belang de verhoudingen binnen het socialistische blok niet enkel vanuit het perspectief van de Sovjet-Unie te bekijken, hoe invloedrijk deze staat ook was. De kleinere lidstaten, hoe onopvallend ook, laten zien dat er een veel grotere dynamiek bestond en dat ook het standpunt van de Sovjet-Unie beïnvloed werd tijdens bepaalde crises. Bovendien liet de houding van Bulgarije zien, dat zij niet altijd gedwongen werden om bepaalde standpunten in te nemen, maar dat deze soms ook de beste keuze waren voor het land zelf. Vaak is van Roemenië al aangenomen dat zij een grote zelfstandigheid bezaten, maar dit onderzoek laat zien dat ook Bulgarije zijn eigen standpunten en, in mindere mate, een eigen koers voer binnen het socialistische blok. Desondanks kan er gesteld worden dat Bulgarije in 1989 niet was uitgegroeid tot een zelfstandige en soevereine staat, dit doordat de politieke en economische invloed van de Sovjet-Unie in het land te groot was. Tegelijkertijd laat dit onderzoek zien dat Roemenië wel degelijk uitgroeide tot een soevereine staat, zonder daadwerkelijk te breken met de Sovjet-Unie. Deze tegenstelling, tussen Roemenië en Bulgarije, binnen het socialistische blok laat zien dat de verhoudingen een stuk complexer lagen dan vaak wordt aangenomen.

De dynamiek binnen de Westerse wereld tijdens de Koude oorlog wordt al vaak niet meer enkel bekeken vanuit het perspectief van de Verenigde Staten en er is al veelvuldig onderzoek gedaan naar de positie van de kleinere partners binnen de Westerse bondgenootschappen. Het is naar mijn mening dan ook niet meer dan logisch dit ook toe te passen in Oost-Europa. Alleen dan is het mogelijk om een accuraat beeld te krijgen van de complexiteit binnen het socialistische blok tijdens de Koude Oorlog.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Bronnenbundels:

- C. Bekes ed., *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents* (New York 2002):

- Document No. 36: Minutes of the 55th meeting of the Romanian Workers' Party Political Committee, October 26, 1956, 246-249.

- Document No. 51: Minutes of the 58th Meeting of the Romanian Politburo, 303-305.

- Document No 52: Information Report from Bulgarian State Security on the Activities of "Hostile Elements," October 30, 1956, 305-306.

- V. Mastny, *A Cardboard Castle? An inside history of the Warsaw Pact 1955-1991* (2005 Zurich)

- Document No. 84: Speech by Brezhnev at the Political Consultative Committee Meeting in Moscow, November 22, 1978, 418-421.

- Document No. 87: Ceausescu's speech at the political Consultative Committee Meeting in Warsaw, May 14-15, 1980, 435-437.

- Document No 113: Bulgarian Memorandum on the Bulgarian-Romanian Proposal for a Chemical Weapons-Free Zone in the Balkans, March 21, 1986, 526-527.

- Document No. 116: Report to the Bulgarian Politburo on Romanian Arms Reduction Proposals, September 22, 1986, 539-540.

- Document No. 118: Summary of Statements at the Military Council meeting in Bucharest, November 10-11, 1986, 546-548.

- J. Navratil, *The Prague Spring '68* (Boedapest 2006):

- Document no. 1: Proceedings of the 4th Czechoslovak Writers's Congress, June 27-29, 1967, and a Follow-Up Resolution by the CPCz CC Plenum, September 1967 (Excerpts) 8-12.

- Document No. 4: Janos Kadar's Report to the HSWP Politburo of a Telephone Conversation with Leonid Brezhnev, December 13, 1967, 20-22.
- Document no. 14: Stenographic Account of the Dresden Meeting March 23, 1968 (Excerpts) 64-72.
- Document No. 18: Dispatch from Budapest outlining Hungarian Concerns about events in Czechoslovakia after the Dresden Meeting, 6 April, 1968, 81-82.
- Document No 31: Minutes of the Secret meeting of the "Five" in Moscow, May 8, 1968 (Excerpts) 132,143.

Internetbronnen:

- Patrick Brigham, 'Tato – The Man and the Myth' (september 1997) (15 augustus 2015)
- 'Bulgarian Situation Rapport', Radio Free Europe (28 juli 2015), http://storage.osaarchivum.org/low/d1/1a/d11aac86-3233-4e44-9379-ccf04306515f_1.pdf (24 juli 1987)
- Ceslav Ciobanu, 'Mikhail Gorbachev. The Decay of Socialism and the Renaissance of Eastern Europe' *International Forum for Democratic Studies* (Washington)
- Alan Elsner, 'Trail and Execution: The Dramatic deaths of Nicolae and Elena Ceausescu (28 juli 2015), http://www.huffingtonpost.com/alan-elsner/trial-and-execution-the-d_b_401497.html (25 mei 2011)
- Tony Judd, 'A story still to be told' (Versie 23 maart 2006) <http://www.nybooks.com/articles/archives/2006/mar/23/a-story-still-to-be-told/> (12 augustus 2015)
- Charles Gati, 'Gorbachev and Eastern Europe' (28 juli 2015), <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/1987-06-01/gorbachev-and-eastern-europe> (zomer 1987)
- 'Gheorghiu-Dej, Romanian Red Chief, is dead' (20 maart 1965) <http://archives.chicagotribune.com/1965/03/20/page/38/article/gheorghiu-dej-romanian-red-chief-is-dead> (19 augustus 2015)
- Michael F. Hopkins, 'Continuing Debate and New Approaches in Cold War History', *The Historical Journal* vol. 50, No. 4 (2007) 913-934.

- Peter van Putten 'Openingsceremonie grootste show op aarde' Leidse courant (30 juli 1984) <http://leiden.courant.nu/issue/LLC/1984-07-30/edition/0/page/9> (2 augustus 2015)
- Ron Synovitz, 'Ten years After. The fall of Communism in East/Central Europa', (versie 28 juli 2015),
<http://interconnected.org/notes/2004/11/prague/mirrors/www.rferl.org/nca/special/10years/bulgaria1.html> (datum onbekend)
- Chris Stephen, 'Ceausescu, com back – you're almost forgiven' (19 december 1999) <http://www.theguardian.com/world/1999/dec/19/theobserver1> (8 augustus 2015)
- The Moscow Times 'Russisch parlement wil Gorbatsjov vervolgen voor het einde van de Sovjet-Unie' (10 april 2014) <http://www.360magazine.nl/politiek/3601/russisch-parlement-wil-gorbatsjov#.VRw8e8by104> (19 augustus 2015)
- Olaf Tempelman, 'In plaats van 'Ceausescu! Geniet!' klonk nu 'Moordenaar!' (13 december 1999) <http://www.volkskrant.nl/binnenland/in-plaats-van-ceausescu-genie-klonk-nu-moordenaar~a526503/> (19 augustus 2015)

Wilson Center Digital Archive

- Central Committee Bulgarian Communist Party Politburo Resolution Regarding Establishment of Diplomatic Relations with Cuba," June, 1960, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive of Bulgaria (TsDA), Sofia, Fond 1-B, Opis 6, a.e. 4203; translated by Assistant Professor Kalina Bratanova, edited by Jordan Baev. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116334> (19 Augustus 2015)
- "Gen. Djurov's Report on the participation of Bulgarian troops in the Warsaw Pact operation in Czechoslovakia, 30 September 1968," September 30, 1968, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Record 49, File 158. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. Translated by Vanja Petkova, Edited by Dr. Rositza Ishpekova and Kalin Kanchev.
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110014> (9 augustus 2015)
- Information of the Romanian Embassy in Budapest to the Ministry of Foreign Affairs, 1415 hrs," August 24, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Document

no. 74 in Dumitru Preda and Mihai Retegan, 1989 – Principiul Dominoului: Prabusirea Regimurilor Comuniste Europene, Bucharest, Editura Fundatiei Culturale Romane, 2000, pp. 170-171; AMAE, Budapesta/1989, vol. 5, f. 130-132. Translated for CWIHP by Larry Watts. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121613> (13 augustus 2015)

- "Information Note from the Romanian Embassy in Berlin to the Ministry of Foreign Affairs," November 07, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, AMAE, Berlin/1989, vol. 2, pp. 394-397. Translated for CWIHP by Mircea Munteanu <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113044> (14 augustus 2015)

- "Information Note from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs," December 21, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Archives of the Ministry of Foreign Affairs—Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Moscow/1989, vol. 10, pp. 303-304. Translated for CWIHP by Mircea Munteanu <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113269> (14 augustus 2015)

- "Letter addressed by N.S. Khrushchev, First Secretary of the CC of the CPSU to the CC of the RWP concerning the withdrawal of Soviet troops from the Romanian territory," April 17, 1958, History and Public Policy Program Digital Archive, ANIC, Fond CC RCP - Foreign Relations Section, File 9U/1956-1958, pp. 227-228. See also Romania. Retragerea trupelor sovietice. 1958 [Romania, Withdrawal of Soviet Troops. 1958], Editura Didactica si Pedagogica R.A., Bucharest, 1996 (coordinating editor: Prof. Ioan Scurtu, Ph.D.), pp. 273-274. Translated by Delia Razdolescu. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110460> (19 augustus 2015)

- "Minutes of Conversation between Todor Zhivkov and Hafez Al-Assad, Damascus," April 22, 1980, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 264. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova; Edited by Dr. Jordan Baev and Kalin Kanchev. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112728>

- "Minutes of Todor Zhivkov – Robert Mugabe Conversation, Sofia," July 29, 1979, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 378-B, Record 1, File 523. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova; Edited by Dr. Jordan Baev and obtained by the Bulgarian Cold War Research Group. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111111>

- "Minutes of Conversation between Gorbachev and Romanian Leader Ceausescu ," December 04, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, First published in Serban Sandulescu's, "December '89. The Coup D'Etat Confiscated the Romanian Revolution" (Bucharest: Omega Press Investment, 1996), pp. 283- 298. Translated in CWIHP Bulletin Nos. 12/13 by Mircea Munteanu, pp. 217-225.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116247> (14 augustus 2015)

- "Notes of a Secure Phone Call from the Soviet Ambassador in Romania, A. A. Epishev," November 03, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, TsKhSD, F. 3, Op. 12, D. 1005, Ll. 67-69, compiled by V. N. Malin. Translated for CWIHP by Mark Kramer.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117079> (19 augustus 2015)

- "Official talks between Todor Zhivkov and Andreas Papandreou, Prime Minister of Greece," April 22, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 414. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova. Edited by Dr. Jordan Baev, Momchil Metodiev, and Nancy L. Meyers. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112045>

- "Report of the Embassy of Romania in Warsaw to the Ministry of Foreign Affairs, 0145 hr," August 22, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Document 72 in Dumitru Preda and Mihai Retegan, 1989 – Principiul Dominoului: Prabusirea Regimurilor Comuniste Europene, Bucharest, Editura Fundatiei Culturale Romane, 2000, pp. 164-167; AMAE, Varsovia/1989, vol. 3, f. 57-63. Translated for CWIHP by Larry Watts.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121612> (15 augustus 2015)

- "Resolution of the CPSU CC Politburo No. 132, 'Regarding the Appeal of Cde. Ceaușescu'," August 21, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, RGANI, F. 3, Op. 103, D. 180, L. 63, and RGANI, F. 3, Op. 103, D. 181, Ll. 140-141. Translated for CWIHP by Mark Kramer. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121621>

- "Secret Decree of the Council of Ministers of the PR of Bulgaria for the Participation of Bulgarian Troops in the Warsaw Pact Operation in Czechoslovakia," August 20, 1968, History and Public Policy Program Digital Archive, Central Military Archive, Veliko Tarnovo, Fond 24, Record X-a, File 22. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.

Translated by Vanja Petkova, Edited by Dr. Jordan Baev, Kalin Kanchev.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110312> (9 augustus 2015)

- "Soviet Ambassador to Romania E. M. Tyazhel'nikov, Record of a Conversation with N. Ceaușescu and Message for Gorbachev," August 19, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii (RGANI), Fond 5, Opis' 102, Delo 80, Listy 107-110. Obtained and translated for CWIHP by Mark Kramer. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121614> (15 augustus 2015)

- "Stenographic record of a 4 November 1956 meeting of Party activists," November 04, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, APRF, Fond 52, Opis 1, Delo 261, List 74-110. Published in "Istochnik" (Moscow) No. 6, 2003, pp. 63-75. Translated by Gary Golberg. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113337> (19 augustus 2015)

- "Talks between Todor Zhivkov and John Whitehead, US Under Secretary of State, Sofia," February 04, 1982, History and Public Policy Program Digital Archive, Central State Archives, Sofia, Fond 1-B, Record 60, File 392. Translated by Assistant Professor Kalina Bratanova, edited by Dr. Jordan Baev, Momchil Metodiev, and Nancy L. Meyers, and obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112029>

- "Telegram from the Romanian Embassy in Berlin to the Ministry of Foreign Affairs," October 09, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, AMAE, Berlin/1989, vol. 2, pp 286-288. Translated for CWIHP by Mircea Munteanu.

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113170>

- "Telegram from the Romanian Embassy in Berlin to the Ministry of Foreign Affairs," November 10, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, AMAE, Berlin/1989, vol. 2, pp 422-423. Translated for CWIHP by Mircea Munteanu

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111538> (6 augustus 2015)

- "Telegram from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs," December 21, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Moscow/1989, vol. 10, pp. 297-298

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111564> (14 augustus 2015)

- "Telegram from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs (Bucharest) (1)," December 22, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive,

Archives of the Ministry of Foreign Affairs— Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Telegramme, Folder Moscow/1989, vol. 10, pp. 324-325. Translated for CWIHP by Mircea Munteanu <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111572> (14 augustus 2015)

- "Transcript of Meeting of the Executive Politburo of the Central Committee of the Romanian Communist Party," August 21, 1989, History and Public Policy Program Digital Archive, Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 21 august 1989, Arhiva Nationale Romanesti, Fond CC al PCR, Sectia Cancelarie, Dosar Nr. 57/1989, f. 1-6. Translated for CWIHP by Larry Watts. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121611>

Secundaire bronnen

Boeken

- J.W. Bezemer en Marc Jansen, *Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Poetin* (Amsterdam 2010)
- Richard Crampton, *A Concise History of Bulgaria* (Cambridge 2005)
- Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe 1955-69* (New York 2015)
- John Lewis Gaddis, *The Cold War. A New History* (New York 2005)
- John Lewis Gaddis, *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War* (New York 1987)
- Bernd Jurgen Fischer, *Balkan Strongmen. Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe* (Londen 1988)
- Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceausescu. A Study in political leadership* (Boulder 1989)
- Ben Fowkes, *Eastern Europe 1945-1969. From Stalinism to Stagnation* (New York 2013)
- Liesbeth van de Grift, *Voorwaarts en vergeten. De overgang van fascisme naar communisme in Oost-Europa, 1944-1948* (Amsterdam 2010)
- Jonathan Haslam, '1989: history is rewritten', in: *Reinterpreting the End of the Cold War* (New York 2005)
- Jule Hinrichs, *Het jaar dat de muur viel* (Amsterdam 2014)
- Stefanos Katsikas, *Negotiating Diplomacy in the New Europe. Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria* (New York 2012)
- Albert Melone, *Creating parliamentary government. The transition to democracy in Bulgaria* (Columbus 1998)
- Ion Mihai Pacepa, *Het Duivelsrijk van Ceausescu* (Baarn 1990)
- Mihai Retegan, *In the shadow of the Prague spring* (Michigan 2000)
- Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989* (New York 2007)
- Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge 1979)
- Charles Tilly, *European Revolutions: 1492-1992* (Oxford 1992)

- Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie* (Tübingen, 1980)
- Kieran Williams, *The Prague Spring and its aftermath. Czechoslovak politics, 1968-1970* (Cambridge 1997)

Artikels

- Jordan Baev, '1989: Bulgarian Transition to Pluralist Democracy', *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, 165-181.
- Liliana Brisby, 'Bulgaria's Economic Leap Year', *The World Today* (1960) 35-46.
- J. F. Brown, 'Rumania Pursues Her Same Course', *The World Today* Vol. 22 (1966) 161-171.
- Laurien Crump, 'Nederland en het Warschau Pact', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers ed., *De Wereld Volgens Nederland. Nederlandse Buitenlandse Politiek in Historisch Perspectief* (Amsterdam 2015)
- Michael Cox, 'The 1980s revisited or the Cold War as History – Again in: Olav Njolstad ed. *The Last Decade of the Cold War. From Conflict escalation to Conflict Transformation* (New York 2004)
- B. Debroy, 'Two Cycles of Reform in Bulgaria', *Social Scientist* (1985) 31-49.
- Dennis Deletant, 'New Light on Gheorgiue-Dej's struggle for dominance in the Romanian Communist Party 1944-49', *The Slavonic and East European Review* (oktober 1995) 659-690.
- D. Deletant en M. Ionescu, *Romania and the Warsaw Pact: 1955-1989*, CWIHP Working Paper No. 43 (Washington 2004)
- Richard A. Hall, 'Theories of Collective Action and Revolution: Evidence from the Romanian Transition of December 1989', *Europe-Asia Studies* vol. 52 (2000), 1069-1093.
- Marvin Jackson, 'The Rise and Decay of the Socialist Economy in Bulgaria', *The Journal of Economic Perspectives* Vol. 5 (1991) 203-209.
- Tony Judd, 'A story still to be told' (Versie 23 maart 2006)
<http://www.nybooks.com/articles/archives/2006/mar/23/a-story-still-to-be-told/> (12 augustus 2015)

- Mark Kramer, 'The Soviet Union and the 1956 crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', *Journal of Contemporary History* vol 33 (1998) 163-214.
- Mircea Munteanu, 'The last Days of a Dictator', *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, 217-229.
- M.P., 'Bulgaria as a Communist State', *The World Today* (1948) 375-382
- M.P., 'The 'New Line' in Bulgaria', *The World Today* (1954) 31-39.
- Ronald H. Linden, 'Socialist Patrimonialism and the Global economy: The Case of Romania', *International Organization* vol. 40 (1986) 347-380.
- Marvin P. Leffler, 'The beginning and the End: Time, Context, and the Cold War' in: Olav Njolstad ed. *The Last Decade of the Cold War. From Conflict escalation to Conflict Transformation* (New York 2004)
- Gur Ofer, 'Growth Strategy, Specialization in Agriculture and Trade: Bulgaria and Eastern Europe', in Paul Marer en J. Montias ed., *East European Integration and West-East Trade* (Bloomington 1980) 283-313.
- Vladimir O. Pechatnov 'The Soviet Union and the world, 1944-1953', in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), *The Cold War Volume I. Origins.* (Cambridge 2010) 90-111.
- Svetlana Savranskaya, 'Soviet foreign policy, 1962-1975', in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (ed.), *The Cold War Volume II Crisis en Detente* (Cambridge 2010) 134-157.
- George Schöpflin, 'The end of Communism in Eastern Europe', *International Affairs* 66 (1990), 3-16.
- Vladimir Tismaneanu, Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers Party: From De-Sovietization to the Emergence of National Communism, Working Paper no. 37 *Woodrow Wilson International Center for Scholars* (2002)
- D.A. Tomasic, 'The Rumanian Communist Leadership', *Slavic Review* vol 20 (1961) 477-494.
- Vladislav M. Zubok, 'New Evidence on the End of the Cold War', *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, 5-23.